

Egy európai vívmányról: Az Európai Unió polgári
válságkezelési tevékenysége, különös tekintettel Koszovóra

A doktori értekezés tézisei

Németh Csaba

PTE ÁJK Doktori Iskola

Témavezetők:

Mohay Ágoston adjunktus

Tilk Péter egyetemi docens

Pécs, 2017

Zusammenfassung

In meiner Doktorarbeit habe ich ein Grenzgebiet ausgewählt, wo Völkerrecht und Europarecht sich zusammentreffen. Durch die Forschungen, die ich vorgenommen habe, wollte ich die EU-Tätigkeit darstellen, die die EU im Rahmen der Common Security and Defence Policy (CSDP) im Bereich der zivilen Krisenbewältigung, insbesondere im Kosovo verrichtet. Die zivile Krisenbewältigung ist in Bezug auf CSDP geprüft worden, allerdings konnte und wollte ich es nicht vermeiden, auch auf die zivile Krisenbewältigung im weiteren Sinne, d.h. das von der Kommission entwickelte Krisenmanagement einzugehen. Die Gliederung dieser Doktorarbeit hat sich darauf gerichtet, das Thema vom Allgemeinen zu Speziellen zu steuern, wobei allererst die Grundbegriffe, also die von der Krisenbewältigung zu vermittelnde Werte, die Geschichte der zivilen Krisenbewältigung und das Verhältnis zwischen dem Kosovo und der internationalen Gemeinschaft bzw. der EU beschrieben werden müssen, um darauf gestützt die oft mysteriös wirkende Welt der zivilen Krisenbewältigung und zwar sowohl ihre Grundlagen, u.a. das institutionelle System, Finanzierung, Beschlussfassung, als auch ihre Praxis, insbesondere auf dem Balkan verständlich zu machen.

Da das behandelte Thema als topaktuell gilt, habe ich die Fachliteratur von fremdsprachigen und primären Quelle zusammengestellt, indem ich z.B. die Rechtsvorschriften der EU, die Berichte der UN-Generalsekretär und die EULEX Mission bearbeitet habe. Daneben möchte ich jedenfalls hervorheben, dass die Rücksprache mit vielen kosovarischen und serbischen Kollegen (u.a. Prof. Stevan *Lilics* und dr. Marko *Milenkovic PhD*), sowie mit verschiedenen Amtsträger (u.a. Dr. Tanja *Tamminen*, Dragana *Nikolic-Solomon*, Hajnalka *Kárpáti*) die ich während meiner Forschungen kennengelernt habe, die Fertigstellung dieser Dissertation erheblich beeinflusst haben.

Ich habe meine Dissertation in neunzehn Kapitel aufgeteilt, wie folgt:

- I. Einleitung
- II. Grundbegriffe, wie z.B. CFSP, CSDP und zivile Krisenbewältigung
- III. Die von zivilen Krisenbewältigung zu vermittelnde Werte
- IV. Geschichte und Zukunft der zivilen Krisenbewältigung der EU
- V. Gescichte Kosovos und die Krisenbewältigung der Vereinten Nationen im Kosovo

- VI. Die Sichtweise der internationalen Gemeinschaft in Bezug auf die Unabhängigkeit des Kosovo
- VII. Die Sichtweise der EU in Bezug auf die Unabhängigkeit des Kosovo
- VIII. Die Tätigkeit der UNMIK und EUPT
- IX. Rechtsvorschriften bzgl. der EULEX Kosovo Mission
- X. Die Machtübergabe zwischen UNMIK und EULEX Kosovo
- XI. Vergleichung der EULEX Kosovo mit anderen zivilen Krisenbewältigungsmissionen der EU
- XII. Zivile Krisenbewältigung der EU auf dem Balkan
- XIII. Das institutionelle System, Beschlussfassung und Finanzierung auf dem Bereich der zivilen Krisenbewältigung der EU
- XIV. Vertretungsprobleme in Außenbeziehungen der EU
- XV. Die Tätigkeit der EULEX Kosovo in der Praxis
- XVI. Das EULEX-Präsenz im kosovarischen Justizsystem
- XVII. Training des Personals im Bereich der zivilen Krisenbewältigung
- XVIII. Aktuelle Fragen und Kritik bzgl. der EULEX Kosovo
- XIX. Schlussfolgerungen

Nachdem ich die obigen Themen aufgearbeitet habe, habe ich die folgenden Thesen als erwiesen gefunden. (1) Durch die zivile Krisenbewältigung vermittelt die EU genau bestimmbare Werte auf dem Krisengebiet. (2) Wenn wir den Balkan betrachten, können wir die zivile Krisenbewältigung von der Tätigkeit der Kommission nicht trennen, das Hauptziel bzw. das Mittel der zivilen Krisenbewältigung ist nämlich die Europäische Integration der Balkanstaaten. (3) Das hauptsächliche Problem des institutionellen Systems der EU-Krisenbewältigung ist die Zersplitterung, wobei zu bemerken ist, dass die von der EU entwickelten Lösungen bisher leider kein Heilmittel bedeuteten. (4) Durch der EULEX Kosovo ist die EU mit einem großen Schritt vorangekommen, indem sie auf dem Gebiet eines exekutiven Mandats und des Mandats ihrer internationalen Richter und Staatsanwälte vorher nicht gekannte Erfahrungen eingesammelt hat. (5) Was heute als sicher gilt, dass die EULEX Kosovo bisher keines ihrer Ziele erreichen konnte und der kosovarischer Staat weiterhin auf die EULEX Kosovo angewiesen ist, um die Rechtsstaatlichkeit weiterentwickeln zu können. (6) Die zivile Krisenbewältigung der EU ist weiterhin zu verstärken, aber nicht im quantitativen Sinn, vielmehr im qualitativen Sinn: Training und Bewertung des Personals, sowie die klare Bestimmung des konkreten Ziels der Mission können dazu einen erheblichen Beitrag leisten.

Die Grundgedanke meiner Dissertation war, dass der Verstärkung der Integration bzw. dem Eurpagedanke kann die zivile Krisenbewältigung der EU sehr gut passen. Allerdings ist es nötig, dass die EU ihre Fähigkeiten auf diesem Gebiet richtig verwendet wird. Mit anderen Worten: „*Wir geben unsere Werte weiter, indem wir sie vorleben und von ihnen sprechen. Werte können nur dann weitergegeben werden, wenn wir diese auch glaubhaft vermitteln.*”¹

1. A dolgozat tárgya és struktúrája (vezérvonala)

A kutatásom témájaként egy olyan határterületet választottam, ahol a nemzetközi jognak és az európai uniós közjognak ugyancsak szerep jut. A kutatásaim az EU azon tevékenységeire koncentráltak, melyet az EU a közös biztonság- és védelempolitika (Common Security and Defence Policy, CSDP) keretein belül a polgári válságkezelés során (különös tekintettel Koszovóra) végez. Az uniós polgári válságkezelést mint témát Magyarországon kutatásaim szerint átfogóan korábban még nem dolgozták fel, továbbá az uniós közjogi és a nemzetközi jogi szakirodalomban sem kap kellően hangsúlyos szerepet. A dolgozatomban ezt a „hézagot” próbálok meg elkezdni kitölteni. A dolgozat témája földrajzi értelemben Koszovóra fókuszál, mely terület kellő lehetőséget biztosított számomra, hogy egyrészt a polgári válságkezelés gyakorlati működését bemutathassam, másrészt a kapcsolódó és az uniós tevékenységeket is alapvetően befolyásoló nemzetközi jogi kérdéseket is figyelembe vegyem. Az EU polgári válságkezelési tevékenysége rendkívül szerteágazó, már-már „misztikus” területnek mondható kutatási szempontból, ahol véleményem szerint nemhogy pontos definíciókról, de még körvonalakról sem mindig beszélhetünk, legfeljebb körvonalazódó körvonalakról. A polgári válságkezelést mint témát a dolgozat a CSDP keretein belül vizsgálja, bizonyos mértékben bepillantást nyújtva a tágabb értelemben vett, a Bizottság szárnyai alatt kinőtt válságkezelés világába. A dolgozat beosztásánál az a szándék vezetett, hogy az általánostól a speciális felé haladva, előbb az alapokat elhelyezve (a válságkezelés által közvetíteni, ill. megteremteni kívánt uniós értékek, a válságkezelés története, Koszovó és a nemzetközi közösség, ill. Koszovó és az EU viszonyának története) kellően felvértezve lehessen belépni a polgári válságkezelés fent már említett misztikus világába és megismerni annak meglehetősen összetett, de korántsem összehangolt működését (intézményrendszer, döntéshozatali rend, finanszírozás), végül pedig az EU egy konkrét balkáni polgári válságkezelési missziójának (EULEX KOSOVO) részleteit, ezáltal pedig a polgári válságkezelés kilátásait.

¹ Hans-Gert Pöttering: Mein Europa. Werte-Überzeugungen-Ziele. Verlag Herder GmbH. Freiburg im Breisgau. 2015. 42.o

2. A kutatás menete, forrásai és módszertana

A kutatásaim elsősorban, pontosabban szinte kizárólag idegen nyelvű forrásokra alapoztam (ahogy ez a szakirodalmi listából látható is), mivel a választott téma és annak aktualitása miatt magyar nyelvű szakirodalom nem (ill. rendkívül korlátozottan és csak az általánosabbnak tekinthető témákról, mint például az uniós külpolitika) volt elérhető. A kutatás szakirodalmát túlnyomórészt ún. elsődleges források (pl: EU közös akciói, ENSZ főtitkár jelentései, EULEX misszió jelentései) és a témát érintő idegen nyelvű szakirodalmi források tették ki. Az írásos szakirodalom mellett rendkívül fontos segítséget nyújtott számomra a külföldi ösztöndíjak és nyári egyetemek (Montenegró, Krakkó) során szerzett tudás, melyet elsősorban a szerb diákokkal és tanárokkal,² valamint a koszovói diákokkal³ való eszmecsere és a Koszovót, valamint az uniós külpolitikát érintő előadások, workshopok és egyéb viták tették lehetővé. A kutatás során segítségemre volt még az EULEX misszió munkatársa, Dr. Tanja *Tamminen* PhD, az EULEX KOSOVO politikai tanácsadója, Dragana *Nikolic-Solomon*, az EULEX Press and Public Information Office elnökhelyettese. Pristinában 2016. április 25-én személyesen találkozhattam és beszélgettem a koszovói uniós misszió eredményeiről, problémáiról és tanulságairól *Kárpáti* Hajnalka bírónővel és *Viplák* Ádám jogi tisztviselővel, akik akkor a koszovói legfelsőbb bíróságon teljesítettek szolgálatot, *Hegy* Péter jogi tisztviselővel, aki a missziót érintő jogi ügyek vezető jogtanácsosa volt, *Tátrai* Judit EULEX fellebbviteli ügyésszel és Dragana *Nikolic-Solomon*-nal. 2016. április 26-án Pristinában a magyar nagykövetség munkatársaival, *Bozsik* Béla első beosztott diplomatával és *Szegedi* Endre László konzullal folytattam megbeszélést a koszovói jogállam és az EU kapcsolatáról. Az általuk elmondottakat is igyekeztem a dolgozatomban figyelembe venni.

A kutatásaim során próbáltam betartani az „általánostól a speciálisig” elvét, emellett publikációs és egyéb kutatói tevékenységemnek voltak jelen témához kevésbé vagy egyáltalán nem kapcsolódó „mellékvágányai” (székely autonómiaörekvések, koszovói függetlenség kikiáltása, gazdasági jogi témák) is, melyek az érdeklődésem fenntartásában jelen dolgozat iránt mindig segítségemre voltak (hiszen amikor nem ezt a témát „írtam”, már-már hiányzott, valamint az eltérő témájú publikációk előkészítése során is szereztem olyan ismereteket, melyek jelen dolgozat szerkesztésekor segítségemre voltak).

Kutatásaim végén egy közvéleménykutatást is lefolytattam és ennek eredményét ki is értékeltem (Lásd az 1.sz. mellékletet). A közvéleménykutatás készítésének célja annak

² Mindenképpen az elsők között kell említenem Prof. Stevan *Lilics* és dr. Marko *Milenkovic* PhD segítségét.

³ Itt elsősorban Shqiprim *Haliti*, a vilniusi egyetem hallgatóját és Rexhep *Bilacat*, a koszovói kereskedelmi és ipari minisztérium jogi osztályának vezetőjét emelném ki.

bemutatása, hogy az egyetemi hallgatók és az egyetemet végzettek miképp gondolkoznak dolgozatomat érintő legfontosabb kérdésekről, ebből következően milyen helyzet-, ill. jövőkép rajzolódik ki a fiatal, egyetemet végző, ill. végzett, ebből következően Európa sorsát a jövőben meghatározó európai polgárok szemében a kutatási témámmal kapcsolatban. Az emberek véleményének beszerzése nekem demokratiként is kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen végső soron a politikát alakítóktól, de legalábbis arra hatni tudó polgártársaimtól tudhattam meg véleményüket arról, hogy a kutatásaim során tapasztaltakhoz képest a közvéleményben hogy jelennek meg kutatási témám alapvető kérdései.

3. Bevezető gondolatok

Koszovó 2008. február 17. óta önálló állam. Legalábbis 114 ENSZ-tagállam szerint.⁴ Ezen országok között szerepel az EU tagállamok nagy többsége, köztük Magyarország is. Koszovó hosszú várakozást követően, a nemzetközi politika tétovázását megelégedve kiáltotta ki a függetlenségét azt követően, hogy már az ENSZ koszovói különmegbízottja, Martti *Ahtisaari* is azt nyilatkozta, hogy a szerb és a koszovói féllel folytatott tárgyalásai megfeneklettek, a további tárgyalások haszontalanok. Várható volt, hogy a koszovóiak egyoldalú cselekvésre szánják el magukat, maguk mögött tudva a nyugati vezető hatalmakat. Sokan azt gondolták, hogy a függetlenség kikiáltását követően a világ államai fokozatosan el fogják fogadni a fiatal koszovói államot. Sajnos ez a várakozás megghiúsulni látszik, vagy jóval több időt vesz igénybe ennek megvalósulása. Ami európaiként számunkra még nagyobb aggodalomra adhat okot az az, hogy az EU maga is képtelen egységes álláspontra jutni jelenleg a koszovói függetlenség és az uniós stratégia tekintetében. Persze vannak a történetnek más nehézségei is, például az, hogy a térség egyik, ha nem a legfontosabb szereplője, Szerbia továbbra is – alkotmányában kifejezetten deklarálva⁵ – integráns részének tekinti Koszovót. Egy dolgot pedig világosan kell látni: Szerbia nélkül nincs valódi megoldás Koszovó tekintetében. A nemzetközi közösség önmagában ui. nem képes Koszovót működő és stabil állammá, jogállammá tenni, ehhez szükséges a szerb-koszovói államközi kapcsolatok normalizálódása. 1999-től az ENSZ, 2008 decemberétől pedig az EU próbálja a koszovói jogállamot felépíteni. Koszovóban a nemzetközi katonai jelenlét nagyságrendileg 4273 fő,⁶ az Európai Unió jogállami missziója 800 fővel⁷ képviselteti magát, a koszovói albán-szerb ellentétek Észak-

⁴ <http://www.mfa-ks.net/?page=2,224> (Utolsó lehvás: 2017.11.17.)

⁵ Lásd az alkotmány preambulumát.

http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php?change_lang=en (Utolsó lehvás: 2015.01.02.)

⁶ http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_02/20170214_2017-02-KFOR_Placemat.pdf (Utolsó lehvás: 2017.05.02.)

⁷ <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16> (Utolsó lehvás: 2017.05.03.)

Koszovóban mégsem csillapodnak, a koszovói államban pedig maguk a koszovóiak sem bíznak.⁸ A korábbi kisebbségi albánok többségként sokszor úgy viselkednek, ahogy velük szemben a szerbek korábban még a többségi nemzethez tartozóként. A szerb fél legfeljebb technikai szinten (pl.: személyek szabad mozgása) érintkezik Koszovóval, egyébként továbbra is a részének tekinti. Változás a szerb politikában ez irányban legfeljebb az EU ráhatására várható.

Véleményem szerint az EU-nak épp ezért a csatlakozáshoz meg kell követelnie a már tagjelölt Szerbiától, hogy érdemben normalizálja a kapcsolatait Koszovóval. Ha ez másként nem megy, a két országot csak együttesen szabad beengedni az EU-ba. Ellenkező esetben egy újabb feszültséggóc kerül be a hasonló kérdéseket egyelőre kezelni képtelen EU-ba, gondoljunk csak a szlovák-magyar viszonyra (Sólyom-ügy, szlovák nyelvtörvény, szlovák állampolgársági törvény), vagy épp a székely autonómiatörekvésekre.

A dolgozatban az EU polgári válságkezelését mutatom be, az EU koszovói tevékenységére fókuszálva. A téma szempontjából fontosnak tartottam, hogy az alapvető (nemcsak jogi) információkat Koszovóval kapcsolatban is a dolgozat részévé tegyem, mert ez által válnak érthetővé véleményem szerint olyan részek, melyek az EU ottani tevékenységét ismertetik. Az EU balkáni szerepvállalását és az EULEX KOSOVO tevékenységét az egyes témákon belül sokszor párhuzamosan ismertetem, hogy ezáltal lehetővé tegyem az EULEX KOSOVO jelentőségének felismerését az uniós – szűkebb és tágabb értelemben vett – polgári válságkezelés keretein belül.

4. A dolgozatom tézisei

Dolgozatomban az alábbi téziseket fogom alátámasztani és megindokolni:

- 1./ Az uniós polgári válságkezelés során az EU közös uniós értékeket közvetít a válságkezeléssel érintett országban.**
- 2./ A balkáni országokat érintő uniós válságkezeléstől a Bizottság tevékenysége nem választható el, az uniós válságkezelési tevékenység és az adott balkáni ország uniós integrációja egymásra utalt folyamatok.**
- 3./ Az uniós polgári válságkezelés intézményrendszerének fő problémája a fragmentáltság, az uniós fellépés koherenciájának biztosítására született megoldások pedig nem hozták meg eddig a kívánt eredményt.**

⁸ http://index.hu/kulfold/2015/02/20/nem_a_szegenyseg_a_hisztéria_miatt_urul_ki_koszovo/ (Utolsó lehvás: 2015.02.24.)

4./ Az EULEX KOSOVO misszióval az uniós polgári válságkezelés új szintre lépett és különösen a végrehajtási jellegű mandátum és a nemzetközi bírának és ügyészeknek a hazai (koszovói) igazságszolgáltatási rendszeren belüli alkalmazásával korábban nem ismert tapasztalatokat biztosít a későbbi válságkezelési missziók számára.

5./ AZ EULEX KOSOVO misszió egyelőre egyik célját sem tudta elérni. A koszovói jogállam felépítéséhez a nemzetközi közösség segítsége jelenleg is szükséges, különösen a korrupció és a szervezett bűnözés elleni harc, továbbá a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos igazságszolgáltatási feladatok pártatlan ellátása területén.

6./ Az uniós polgári válságkezelés területe további fejlődésre szorul, nem mennyiségi, hanem minőségi értelemben: különösen a missziós teljesítmény értékelése, a missziós cél konkrét meghatározása és missziós alkalmazottak előzetes és sztenderdizált képzése és az EU-n, ill. a nemzetközi közösségen belüli koordináció területén.

5. Következtetésem és javaslataim

Dolgozatomban az EU külpolitikai együttműködésének egy szeletét mutattam be, a polgári válságkezelési tevékenységet. Ennek szemléltetésére az EU koszovói polgári válságkezelési tevékenységét választottam. Dolgozatomban bemutatott egyes fejezetek alapján az alábbi megállapításokra, ill. következtetésekre jutottam, melyekből az alábbi javaslatokat kívánom megfogalmazni (ezek sorrendjénél a dolgozatom fejezetek szerinti beosztását veszem alapul).

5.1. A dolgozat II. fejezetében szükségesnek tartottam a polgári válságkezelés fogalmát meghatározni. Tettem ezt abból a megfontolásból, mert az EU egyetlen konkrét polgári válságkezelési missziója sem érthető meg kellőképp véleményem szerint, ha az alapvető fogalmak nem tisztázottak. A fogalommeghatározás során az általánostól a különös felé haladva először a legtágabb halmazt, az EU külső tevékenységét, ill. a CFSP-t kellett meghatározni, majd következett a dolgozat konkrét tárgya felé haladva a CSDP, a válságkezelés, majd a polgári válságkezelés fogalma. A polgári válságkezelés fogalmának meghatározásához továbbá a fenti folyamat során a kapcsolódó fogalmakat folyamatosan „le kellett fejteni”, így például a szomszédságpolitikát, a bővítési politikát, a katonai válságkezelést, a humanitárius segítségnyújtást, melyek kapcsolódnak az EU külpolitikai együttműködéséhez és a polgári válságkezeléshez, de többé-kevésbé elkülöníthető tevékenységeket takarnak.

A válságkezelés kapcsán pedig megannyi kérdés merül fel, mivel a fogalmi tisztázatlanság politikailag is motivált hiányosság. A polgári válságkezelési tevékenység kapcsán rendkívül

izgalmasak azon elhatárolási kérdések, melyek a **hosszú és rövid távú értelemben vett polgári válságkezelési** tevékenységet, a polgári és katonai válságkezelési tevékenységet, ill. a Tanács és a Bizottság válságkezelési tevékenységét érintik (a Bizottság és a Tanács válságkezelési tevékenységének elhatárolási szempontjaival a dolgozatom XIII. fejezetének 1. b) és i) pontjaiban és XIV. fejezetének 2.2 pontjában is foglalkoztam). A dolgozatom II. fejezetében a szűkebb értelemben vett polgári válságkezelési tevékenységnek a fogalmát annak megkülönböztető jegyei alapján határoztam meg. Rendkívül fontos azonban ismét hangsúlyoznom, hogy az **uniós válságkezelésnek és az uniós polgári válságkezelési tevékenységnek megannyi értelmezése és ebből következően meghatározása van és lehet a jövőben is**. Az uniós polgári válságkezelés fogalma történeti, földrajzi és politikai szempontból is determinált.

Álláspontom szerint **az uniós polgári válságkezelés fogalma** – a Tanács és a Bizottság rendelkezésére álló eszközök széles tárháza és a világpolitikai kihívásokra folyamatosan reagálni kívánó uniós politikai szándék miatt – **történeti szempontból folyamatosan változik**, ezt a történeti változást mutattam be a dolgozat IV. fejezetében. Az uniós polgári válságkezelés mást jelentett ugyanis 1992-ben a bonni találkozón, mást 1999 júniusában a kölni-csúcson és mást a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése (2009. december 1.) után.

Azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy az uniós polgári válságkezelés fogalma **földrajzi értelemben** is determinált. Ezalatt azt értem, hogy mást jelent az uniós polgári válságkezelés egy balkáni országban, mást Ukrajnában és egészen mást Afrikában. Ennek oka, hogy egy balkáni ország esetében az uniós válságkezelés a már említettek szerint az adott állam „europaizálását” (is) célozza, tehát végső soron beilleszkedik a hosszabb távú uniós tevékenység keretébe, ami az adott ország uniós integrációjához fog vezetni. Másképp fogalmazva, az uniós polgári válságkezelés fogalmába tágabb értelemben véve a Balkánon a Tanács és a Bizottság tevékenysége egyaránt beleértendő. Itt fontos azonban arra is felhívni a figyelmet, hogy a Tanács, ill. a Bizottság által vezetett válságkezelési tevékenységnek mind a célja⁹, mind a jogalapja¹⁰ eltérő. Ukrajna vagy épp a kaukázusi országok esetében erről nincs szó, itt a polgári válságkezelési tevékenység alatt a hagyományos értelemben vett feladatok értendőek, kiterjesztő fogalommeghatározás itt nem merül fel, ahogy egy afrikai országban történő válságkezelés esetében sem.

⁹ Tanács esetében a cél: konfliktus bekövetkezése utáni rendteremtést és a normális élet helyreállítása. A Bizottság esetében: a béke tartós megszilárdítása és jogállamépítés.

¹⁰ Tanács esetében: 43. cikk (1) bekezdése. Bizottság esetében: EUSz 17. cikk (1) bekezdése, 24. cikk (1) bekezdése és EUMSz 217. cikke.

Az uniós polgári válságkezelés **politikai értelemben vett** determináltsága szorosan összefügg az Unió történeti fejlődésével és azzal a történeti korszakkal, melyben az Unió a polgári válságkezelést mint eszközt alkalmazza. Az uniós polgári válságkezelés fogalmát meghatározza a világhatalmak száma (lásd az uniós válságkezelés „szerepét” a bipoláris világrendben; dolgozatom IV.2. pontja), a konfliktusok összetettsége, valamint a Bizottság és a Tanács intézményi szerepe, ill. viszonya is (lásd a rövid és hosszú távú válságkezelés fogalmát a dolgozatom II. fejezetében).

Véleményem szerint a szűkebb és tágabb értelemben vett válságkezelés az Európán kívüli országokban választható szét legfeljebb egymástól, de a Bizottság sokrétű tevékenységére tekintettel ott is megjelenik, ill. megjelenhet (bár korlátozottabb mértékben, mint a Balkánon). A fentiekre tekintettel **határoztam meg a polgári válságkezelés fogalmát** a dolgozatom II. fejezetében (22.o.). E szerint az uniós polgári válságkezelés fogalma az alábbi:

- egy EU-n kívüli országban végrehajtott,
- operatív műveleteket is magában foglaló tevékenység,
- melynek célja a konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés és a jogállamiságépítés,
- a Tanács és a Bizottság vezetésével,
- a helyi adminisztráció helyettesítésével vagy támogatásával,
- nem katonai eszközök felhasználásával.

5.2. Különálló dolgozat tárgyát képezhetné és uniós szinten is kívánatos lenne a jelenlegi útvesztőben annak felkutatása, hogy mi az a közös fundamentum, ami az Uniót napjainkban egyben tarthatja, annak ellenére, hogy a jelenlegi tagállamok területét tekintve az európai béke most már közel több mint két évtizedes, a tagállamok közötti ellenségeskedésnek nem áll fenn a reális veszélye, Európa politikai értelemben sem kettéosztott kommunista és nem kommunista államokra, valamint gazdasági, ill. jóléti értelemben is továbbfejlődött az EU, még ha tagállamonként eltérő mértékben is.

Az EU közös értékkatalógusának fellelése nem volt a dolgozatban központi célom, de tekintettel arra, hogy egy államban az alkotmány mint a nemzeti közmegegyezés alapja a jogrendszer kiindulópontja, az uniós polgári válságkezelés ismertetéséhez is szükséges volt összegyűjteni azokat az értékeket, melyeket az Unió határain túl a polgári válságkezelési tevékenysége során támogat, ill. el kíván érni. A fent hivatkozott értékválság a polgári válságkezelési missziók jogi alapjaként értékelhető közös akciókban, ill. tanácsi határozatokban alkalmazott homályos, ill. rendkívül általános fogalmak használatában is

megfigyelhető. Dolgozatomban megállapítottam, hogy **az érték- és fogalommeghatározás hiányosságai az uniós polgári válságkezelés hatékonyságára is kihatnak.**

A fentiekre tekintettel a dolgozatomban III. fejezetében az uniós értékeket a legfontosabb jogforrások (EUSz, EUMSz, ENSZ Alapokmány, Helsinki Záróokmány, Párizsi Charta, Európai Unió Alapjogi Chartája, luxemburgi és strasbourgi bíróság joggyakorlata) tanulmányozásával kívántam kinyerni és arra jutottam, hogy **az EUSz tartalmaz egy általános értékklauzulát (2. szakasz) és egy CFSP-értékklauzulát (21. szakasz) is, ez utóbbi az EU valamennyi külső tevékenységének közös értékklauzulája is. Az uniós értékatalógus forrásai azonban túlnyúlnak az uniós jogrendszer keretein, mivel az Alapokmány, a Helsinki Záróokmány, a Párizsi Charta és az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata ugyancsak fontos közvetett értékforrások.**

Dolgozatomban arra a megállapításra jutottam, hogy az **EU polgári válságkezelési missziói az uniós érték közvetítés eszközei.** Ez a megállapítás arra tekintet nélkül megállja a helyét, hogy az érték közvetítésre az uniós integráció keretében kerül sor vagy azon túl. Bár az EU-nak a dolgozat II. fejezetéből következően több külső tevékenysége van, az EUSz 21. cikke valamennyi (nem csupán a CFSP, ill. CSDP) külső tevékenységre vonatkozóan ír elő alapelveket és célokat, ezáltal pedig ezen tevékenységek (Bizottság-Tanács) koherenciájához hozzájárul; továbbá, az EUSz 21. cikk (3) bekezdésének második albekezdése az intézményközi koherenciát is biztosítani kívánja. Az EUSz 21. cikkének részletes elemzését a dolgozatomban III. fejezetének 4-6. pontjaiban végeztem el. A válságkezelés általi érték közvetítés célja egyrészt a stabilitás megteremtése az EU határainak közelében, másrészt az EU mint világpolitikai szereplő tekintélyének erősítése világszerte. A polgári válságkezelés által közvetített értékek a missziók célmeghatározásában fellelhetők (lásd a dolgozatomban III. fejezetét, 44-45.o.). A dolgozatomban III. fejezetében ismertetett értékforrások tanulmányozásával és összevetésével arra jutottam, hogy **az uniós polgári válságkezelés során közvetíteni kívánt értékek meghatározhatóak.** Véleményem szerint tizenegy ilyen uniós értéket lehet e körben felsorolni (lásd a dolgozatomban III. fejezetének 9. pontját):

- a) a demokrácia,
- b) a jogállamiság,
- c) az emberi jogok (kisebbségi jogokat is ideértve) és alapvető szabadságok egyetemessége és sérthetlensége,
- d) az emberi méltóság tisztelete,
- e) az egyenlőség elve és a megkülönböztetés tilalma,
- f) béke és nemzetközi biztonság,

- g) tolerancia és pluralizmus,
- h) igazságosság,
- i) a szuverén egyenlőség,
- j) a nemzetközi együttműködés,
- k) jó kormányzás elve.

5.3. A polgári válságkezelés történeti fejlődésének bemutatása során igyekeztem a kronológiai módszer pusztá használatán felülemelkedni és a történeti áttekintéshez egy vezérgondolatot, „lámpást” adni, mely a dolgozat III. fejezetének következtetéseiből adódott.

Bár az uniós polgári válságkezelésről valójában csak a '90-es évektől beszélhetünk, az uniós polgári válságkezelésnek voltak előzményei az integráció során: ezért ismertettem a dolgozat IV. fejezetében először Robert Schuman ideillő gondolatait, a Pleven-tervet és az Európai Védelmi Közösséget. A IV. fejezet a polgári válságkezelés fogalmának történeti és politikai determináltságát szemléltette, hiszen az itt bemutatottak szerint látható volt például, hogy milyen keretek között volt értelmezhető a polgári válságkezelési tevékenység a Nyugat-európai Unión belül, mi indukálta a polgári válságkezelési feladatok EU általi átvételét és hogyan és miért fejlődött az uniós polgári válságkezelés az évek során.

A dolgozat kettőségét jelentő uniós polgári válságkezelés és a koszovói EU polgári válságkezelési tevékenység, pontosabban az, hogy ezen témákat egyidejűleg be kívántam mutatni a dolgozatomban, a dolgozat ezen fejezetének állítására vezethető vissza: **az uniós polgári válságkezelés valójában az 1999-es koszovói háború után indult meg és intézményesült.** A fejlődéshez szükséges fordulópontokat az Európai Tanács találkozói jelentették. A polgári válságkezelés történeti fejlődésének bemutatása kiválóan szemléltette, hogy **politikai akarat megléte esetében a polgári válságkezelés rendkívül gyors fejlődésre képes.** Az EU esetében a polgári válságkezelés intézményi kereteit és célkitűzéseit mindössze két év alatt (1999 június-2001 június) megalkották. A polgári válságkezelés kapacitásépítése mind mennyiségi, mind minőségi értelemben hosszabb folyamatot jelentett, mint az intézménykialakítás és célmeghatározás.

Az uniós polgári válságkezelés kialakulása kapcsán a **három legfontosabb esemény** véleményem szerint az 1992 júniusi bonni találkozó, az 1999 júniusi kölni-csúcs és a 2003-as EUPM misszió volt. Az uniós polgári válságkezelés intézményesült formában történt megjelenését követően operatív értelemben **2003. január 1-jén** indult meg az EU polgári válságkezelési tevékenysége.

Rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítani az uniós polgári válságkezelés szempontjából a kelet- és közép-európai államok 2004. május 1-jei csatlakozásának is. Ezen bővítésnek volt ui. a legkomolyabb hatása az uniós polgári válságkezelés jövőjére, mivel olyan területek kerültek az EU szomszédságába, melyekre az instabilitás, a korrupció, a szervezett bűnözés kiterjedtsége és az autoriter hatalomgyakorlás a jellemző. Az EU tagállamok biztonságára ettől kezdve ugyanis Bosznia-Hercegovina, Moldova, Törökország, Ukrajna, Fehéroroszország és Oroszország, ill. az ezen országokban történt vagy ezeket érintő események közvetlenül is kihatnak. Ennek az alapvetésnek hatása lesz a jövőben is az uniós polgári válságkezeléssel szembeni követelményekre és az EU válságkezelési feladataira is, ez látható a Balkánon 2015 ősztől megindult népvándorlásból és a 2014-ben kirobbant orosz-ukrán háborúból is. A kelet- és közép-európai tagállamok jelentősége tehát az uniós polgári válságkezelés területén jelentősnek mondható, azonban ezt a potenciált ezen országok ez idáig közel sem használták ki. **A polgári válságkezelés jövője szempontjából döntő lehet ezért az a körülmény, hogy a 2004. május 1-jét követően csatlakozott tagállamok mennyiben fognak részt venni az EU polgári válságkezelési tevékenységében.**

Az uniós polgári válságkezelést érintő tendenciákat a dolgozatom IV.7. pontjának elején összefoglaltam. A kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy **az EU – a rendelkezésére álló tapasztalatok és eszközök révén – a polgári válságkezelés területén sokkal inkább meghatározó tényező, mint a katonai válságkezelés területén,** ahol a NATO primátusát kifejezetten elismeri az EU. A polgári válságkezelés kapacitásait tekintve kifejlődött, **a jövőben nem az ún. képességfejlesztési konferenciák, hanem a kapacitások gyors bevetése, a finanszírozási szabályok rugalmassá tétele, a polgári válságkezelés társadalmi kontrolljának és a képzett személyzet biztosítása lesz a fejlődés szükséges iránya véleményem szerint.** A jövőre maradó megválaszolendő kérdés lesz továbbá, hogy a Lisszaboni Szerződés újításai a gyakorlatban hatékonyan fognak-e működni, ideértve elsősorban az Bizottság és a Tanács válságkezelési tevékenységét integrálni hivatott Európai Külügyi Szolgálatot, valamint a Tanács és a Bizottság tagjaként is tevékenykedő Főképviselet. Amennyiben nem, az újabb szerződésmódosításhoz vezethet majd el.

5.4. Szükségesnek tartottam nagyon röviden azt a történelmi eseménysort bemutatni, mely elvezetett a nemzetközi közösség koszovói mandátumához. A dolgozatom V. fejezetéből kitűnik, hogy az EU először egy másik nemzetközi szervezet (ENSZ) kötelékében jelent meg Koszovóban, mint a gazdaságfejlesztésért felelős pillér irányítója. Az EU koszovói tevékenysége ekkor a Bizottsághoz kötődött (lásd a dolgozatom V.2. pontját), erre tekintettel

megállapítható, hogy a **Bizottság tágabb értelemben vett válságkezelési tevékenysége megelőzte a szűkebb értelemben vett uniós polgári válságkezelési tevékenységet (Tanács) Koszovóban.** Az EU ekkor kifejtett gazdaságfejlesztési tevékenységét eredményesnek lehet tekinteni.

Az ENSZ és ezáltal a nemzetközi közösség tekintélyére azonban negatívan hatott Koszovóban a státuszkérdés végleges megoldásának folyamatos halogatása, melyet standards before status, majd standards for status politika néven emlegettek. Valójában az ENSZ – Oroszország BT-tagságára tekintettel – a státuszkérdés realitásoknak megfelelő eldöntésére, pontosabban tudomásul vételére képtelen volt. A koszovói függetlenség egyoldalú kikiáltása az ENSZ (UNMIK) tevékenységének eredményességének is kritikája, mely az ún. Ahtisaari-terv hiányában nem tudott Koszovó politikai stabilitását érintően a legfontosabb kérdésben megoldást nyújtani. **Az ENSZ irántikoszovói bizalmi index változása a státuszkérdésben való állásfoglalás halogatása miatt intő jel az EU számára is,** mely Koszovó államiságát érintően ugyancsak képtelen egyértelmű és egységes álláspont közvetítésére. Ez a politika – továbbfolytatása esetén – véleményem szerint egyrészt meg fogja ingatni a koszovóiak uniós integráció iránti elkötelezettségét, csökkenteni fogja a koszovói uniós tevékenység iránti bizalmat és egyre inkább erősíteni fogja Koszovó politikai instabilitásra való „hajlamát”.

5.5. A dolgozat VI. fejezetében szükségesnek tartottam megvizsgálni a dolgozatban bemutatott uniós polgári válságkezelési misszió által érintett terület (Koszovó) nemzetközi jogi megítélését a nemzetközi közösség mandátumának kezdetétől számítva a koszovói függetlenség kikiáltásáig. Tekintettel arra, hogy ezen időszak alatt az EU már jelen volt Koszovóban, de polgári válságkezelési missziót még nem indított, érdekesnek láttam a válságkezelési terület nemzetközi jogi megítélését elemezni, azért is, mert az ezen időszakban keletkezett és általam vizsgált dokumentumoknak az EULEX tevékenysége és ezen tevékenység eredményessége szempontjából is kihatása van. A vizsgálat módszereként azt választottam, hogy a koszovói államiság szempontjából leginkább releváns négy dokumentumot, a jugoszláv szuverenitást Koszovó felett felfüggesztő 1244 (1999) BT-határozatot, a koszovói önkormányzatiságot „építő” ún. ideiglenes alkotmányt, az önálló államiságot megadó Ahtisaari-tervet és a koszovói függetlenség kikiáltását követően a koszovói parlament által elfogadott koszovói alkotmány vonatkozó rendelkezéseit tanulmányoztam és vettem össze egymással. Rendkívül nagy jelentősége van a koszovói státuszkérdés végleges megoldása szempontjából az 1244 (1999)-es BT határozatnak. Ezen

BT-határozat továbbra is hatályban van és az én értelmezésem szerint (lásd a dolgozat VI.2. pontját) sehol sem enged arra következtetni, hogy Koszovó önálló államiságát az ENSZ ezen szerve elismerte volna, pont ellenkezőleg, ezen nemzetközi jogi dokumentum szerint Koszovó Jugoszlávia része, mely a jelenlegi realitásokat figyelembe véve nyilván nonszensz. Önálló kutatás tárgyát kell, hogy képezze, egyáltalán akadály-e ezen ENSZ határozat nemzetközi jogi értelemben Koszovó önálló államiságának. Ez nem képezte a kutatásaim tárgyát, mindenesetre az biztos, hogy **Koszovó stabilitását és az EU koszovói polgári válságkezelési tevékenységének eredményességét rendkívül pozitívan érintené, ha az ENSZ BT a fenti határozata helyett a realitásokat tükröző új határozatot hozna.**

A fenti ENSZ BT-határozat mindenesetre egy nemzetközi felügyeletet hozott létre Koszovóban a katonai (KFOR) és a polgári (UNMIK) területen is, önálló koszovói állam létét ez nem alapozta meg. Az UNMIK 2001/9. sz. rendeletében, melyet én a dolgozatomban ideiglenes alkotmánynak tituláltam, az önálló koszovói állam elismerése irányába az ENSZ nem tett lépést véleményem szerint, hanem már az 1244 (1999) BT-határozat által is vallott koszovói önkormányzatiság biztosításából következően Koszovó belső autonómiáját ismerte el. A dolgozatom VI.3. pontjában vizsgált rendelkezésekből következően, az SRSG jogosítványaira tekintettel Koszovó nemzetközi jogi értelemben ekkor sem volt államnak tekinthető.

Érdemi megoldást és a nemzetközi közösség által leginkább kontrollálható átmenetet véleményem szerint csak az Ahtisaari-terv jelentett volna. Az Ahtisaari-terv vizsgálata után egyértelműen arra a következtetésre jutottam (106.o.), hogy ez a nemzetközi dokumentum a realitások talaján állva (mivel Koszovó véleményem szerint is önálló államnak tekinthető, figyelemmel a dolgozat VI.1. pontjában foglalt fogalmi elemekre) elismerte volna Koszovó önálló államiságát, bár a koszovói állam szuverenitását egyúttal korlátozta volna. Az önálló államiság nemzetközi jogi megítélését érdemben ez utóbbi azért nem érintette volna, mert a szuverenitás fogalma napjainkra átalakult és az államok a különböző nemzetközi szervezethez kötődő tagságukból fakadóan maguk korlátozták szuverenitásukat, ahogy a globális pénzügyi rendszer is korlátozza azt. Az átalakult szuverenitás-fogalomra és az átalakult önálló államiság fogalmára kiváló jelenkori példa Görögország esete. Az Ahtisaari-tervet az ENSZ-BT nem fogadta el, nemzetközi jogi kötelező erővel nem bír. Mindazonáltal kutatási témámat az abban foglaltak mégis érintették, mivel a koszovói belső jog (koszovói alkotmány) kötelező erőt tulajdonított neki. Ennek pedig az EU polgári válságkezelési tevékenységének felhatalmazása és gyakorlati végrehajthatósága szempontjából kiemelt jelentősége van, tekintettel arra, hogy 2008-tól de facto már a koszovói hatóságok döntenek

arról, hogy melyik nemzetközi szervezet munkáját tűrik meg az országban. Az Ahtisaari-terv IX. és X.sz. melléklete érinti és megalapozza az EU polgári válságkezelési feladatait, ezekre tekintettel **továbbra is ragaszkodni kell az Ahtisaari-tervnek a koszovói alkotmány (143. cikk) általi kötelező erejének fenntartásához az EU részéről. Mindazonáltal a koszovói alkotmányt is érdemes lenne módosítani a jelenlegi realitások alapján és a ténylegesen az EU által gyakorolt, a polgári válságkezelési feladatok végzéséhez szükséges alkotmányos felhatalmazást kifejezetten az EU számára megadni, nem pedig egy nemzetközi jogi kötelező erővel nem bíró dokumentumra utalni az alkotmány szintjén, melyet a koszovói szerb kisebbség soha nem tudott elfogadni.**

5.6. Sokkal kiterjedtebb kérdés, mint a kutatási témám, de a kapcsolódásai miatt egy fejezet erejéig érdemesnek láttam bemutatni azt, hogy az EU hogy viszonyul a VI. fejezet konklúziója szerint végül önálló államnak tekinthető Koszovóhoz és ezen viszonyulásban voltak-e, ill. vannak-e változások. A fejezet legfontosabb megállapítása, hogy **az EU-nak a koszovói függetlenség kikiáltásától kezdve nincs egységes álláspontja a koszovói állam elismerése kérdésében, mindazonáltal a status quo-t, mely az önállóan működő koszovói állam, mégis támogatja mind pénzügyi értelemben, mind a state-building területén. Ez a hintapolitika legfeljebb Koszovó uniós integrációjáig folytatható, addigra döntést kell hozni abban a kérdésben az EU-nak, hogy elismeri-e a koszovói önálló államot vagy sem.**

Kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy **nemcsak az uniós tagállamok, de még az uniós intézmények között is eltérő álláspontok léteznek a koszovói államiság tekintetében** (lásd a dolgozat VII. fejezetének 2-4. pontjait). Fontosnak tartom itt felhívni a figyelmet arra, hogy az EU-n belül a legtöbb demokratikus legitimitással rendelkező intézmény (EP) az önálló Koszovó elismerése mellett van és – tekintettel az önálló Koszovót elismerő tagállamok számára és az ezen országokat megillető EP-képviselői helyekre – ennek kapcsán változás a jövőben sem várható. Ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy az uniós polgári válságkezelés területén az EP jelentősége – legalábbis a Bizottsághoz, az Európai Tanácshoz és a Tanácshoz viszonyítva – csekély. A Bizottság a koszovói függetlenség kérdésében nem kívánt eddig állást foglalni és a koszovói státuszt kizárólag az ENSZ BT 1244 (1999) határozatával, valamint a Nemzetközi Bíróság koszovói függetlenedést érintő tanácsadó véleményével összhangban hajlandó értelmezni. Mindazonáltal véleményem szerint az SAA Koszovóval való megkötésének bizottsági támogatását lehet az önálló Koszovó hallgatolagos, ill. de facto elismeréseként értelmezni, bár az is igaz, hogy ezt Szerbiával is megkötötte már az EU. Az Európai Tanács és a Tanács az önálló koszovói állam

kérdésében nem foglalt ez idáig állást. Tekintettel e szervek összetételére, változásra mindaddig nem lehet számítani, amíg az összes uniós tagállam nem ismeri el az önálló Koszovót.

Dolgozatom VII. fejezetében három nemzetközi dokumentum (rambouillet-i megállapodás, 1244 (1999) ENSZ BT-határozat, Ahtisaari-terv) összehasonlításával arra a következtetésre jutottam, hogy **egyrészt az EU szerepe a nemzetközi szervezetek közül Koszovóban 1999-től kezdve folyamatosan felértékelődött, másrészt explicit módon az Ahtisaari-terv juttatta volna az EU-nak a legkomolyabb feladatokat és jogosítványokat** (lásd a dolgozat VII.5. pontját és az Ahtisaari-terv IX. és X.sz. mellékletének elemzését a dolgozat VI.4. pontjában).

5.7. Az EU koszovói válságkezelési tevékenységének voltak előzményei, melyek közül az UNMIK-vel a dolgozat V.2 fejezetében, a közvetlen uniós előzménnyel pedig a VIII.2. fejezetében foglalkoztam. E fejezetben ismertetettek alapján megállapítható, hogy a koszovói polgári válságkezelési misszió működésének megkezdését egy három éves (2005 december-2008 december) előkészítési szakasz előzte meg. Az ún. EUPT által az EU felmérte a később indítandó EULEX misszió működési igényeit (személyi állomány, költségvetés nagysága) és feladatait, valamint előkészítette a koszovói területet infrastruktúra szempontjából az EULEX számára. Az EUPT tevékenységének kritikája, hogy több mint két éves működése sem volt elég az EULEX működésének zavartalan megkezdéséhez, mely az EULEX-re vonatkozó közös akció elfogadásától számított további közel egy évet igényelt. Ez arra tekintettel különösen érthetetlen és aggályos, hogy az EUPT működését már megelőzte az EU részéről egy ún. fact-finding misszió Koszovóban, továbbá az EU-nak az EULEX megindítását megelőzően az UNMIK részeként lehetősége volt a koszovói körülmények és szükségletek felmérésére. **A polgári válságkezelési tevékenység megítélését és hatékonyságát alapvetően befolyásolja a missziós személyzet gyors bevetése a válságterületen, tehát a missziót megelőző előkészítési tevékenység hatékonyságát mindenképp javítani kell.**

5.8. Dolgozatom központi részét képezte a koszovói uniós polgári válságkezelési misszió szűkebb értelemben vett jogi környezetének, a 2008/124-es közös akciónak a bemutatása. Az EULEX megindítására abban az időben került sor, amire az ENSZ a saját tekintélyét Koszovóban már elvesztette (lásd a fenti 5.4. pontot). Rendkívüli fontossággal bír, hogy **az EULEX tevékenységének nemzetközi jogi alapja az ENSZ BT 1244 (1999)-eshatározata**, ebből következően pedig a fent már említett (lásd 5.5. pont) megállapítások az EULEX

kapcsán is érvényesek. Az EULEX tevékenységének legnagyobb ellentmondása épp ebben rejlik, mivel az említett BT-határozat – ellentétben a politikai megnyilatkozásokkal – nem a státuszsemlegesség elvét vallja, hanem Jugoszlávia szuverenitásának és területi integritásának elvét. A BT-határozatból fakadó másik alapvető következtetésem, hogy ez alapján **az EU a koszovói polgári válságkezelés tekintetében az ENSZ primátusát ismeri el.**

A VI. fejezetben részletesen ismertettem az EULEX célját, feladatait, szervezetrendszerét, a kapcsolódó személyzeti és költségvetési kérdéseket, a harmadik országoknak a misszió tevékenységéhez kapcsolódására vonatkozó rendelkezéseket és a bizalmas, ill. nem bizalmas információk feletti rendelkezés szabályait. A misszió célmeghatározása (közös akció 2. szakasza) véleményem szerint viszonylag konkrétnek tekinthető, de a fogalomhasználat kapcsán fent (5.1.) megfogalmazott aggályaimat itt is fenntartom. **Az EULEX státuszsemlegessége ellenére a koszovói jogállami intézményeket a közös akció alapján a state-building folyamatában segíti.** Utalnék a IX. fejezetben foglalt azon megállapításomra, hogy **egyértelmű előnye hatékonysági szempontból az EULEX misszióknak és egyben a többi uniós polgári válságkezelési missziótól megkülönböztető sajátossága, hogy végrehajtási és nem végrehajtási jellegű jogosítványokkal is rendelkezik,** ugyanis ezáltal érdemben lehetősége nyílik a misszióknak azon döntések meghozatalára, ahol és amennyiben a koszovói jogállamot erre még nem érzi kellően érettnak.

5.9. Külön fejezetet szenteltem az EULEX tevékenysége tényleges megkezdésének és az UNMIK-EULEX hatalomátadás lezajlása körülményeinek bemutatására. Az EULEX misszió tevékenységében ugyanis az is a sajátosságok közé sorolandó, hogy a (polgári) válságkezelési területén egy másik missziót (UNMIK) váltott fel. Ebből következően **az EU az EULEX misszió által olyan tapasztalatokkal gazdagodott egy „hatalomátvétel” (értsd: válságkezelési mandátum átvétele egy másik nemzetközi szervezettől) technikai lebonyolítása területén, melyeket a jövőben is felhasználhat.** A dolgozat X. fejezetében az ENSZ főtitkár 2008. november 24-i jelentése bemutatása által ismertettem az EULEX tevékenységének megkezdésekor körülményeket. E fejezetben ismertettek szerint az UNMIK tevékenysége az EULEX misszióra tekintettel nem szűnt meg, csak átalakult (lásd a dolgozatom 142. oldalát). A X. fejezetben ismertettek megerősítik azt a megállapításomat (fenti 5.8. pont), hogy az ENSZ politikai szempontból¹¹ továbbra is az EU felett áll a koszovói

¹¹ A két szervezet, továbbá a nemzetközi és az uniós jog viszonya jogi szempontból viszont vitatott kérdés a szakirodalomban. Lásd: Mohay Ágoston, A nemzetközi jog érvényesülése az uniós jogban a Súlyom-ügy tükrében. JURA. 2014. 2. szám. 99-103.o.
<http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/12726/Jura-2014-2.pdf?sequence=1> (Utolsó lehvás: 2017.11.17.)

válságkezelés területén. A X. fejezetben ismertetettek szerint az EULEX tevékenységének külön részét képezi és eredményességi szempontból az ottani körülményekre – különösen ideértve e terület etnikai összetételét – tekintettel Észak-Koszovó. Ezen rész stabilitása és ebből következően az EULEX misszió itteni hatékonyságának feltétele a Belgrád-Pristina párbeszéd és az észak-koszovói szerb politikai erők álláspontja, ami a misszió kívüli körülményként értékelhető. **A misszió mandátumának végén, a missziós tevékenység hatékonyságának és a misszió eredményeinek értékelésekor erre tekintettel véleményem szerint különbséget kell tenni Észak-Koszovó és Koszovó egyéb részei között.** Észak-Koszovó tekintetében ui. – tekintettel a misszió hatókörén kívüli körülményekre – a missziós tevékenység értékelésénél nem lehet ugyanazt az értékelési mércét használni, mint az egyéb missziós területen, ellenkező esetben téves következtetéseket fognak levonni az EULEX mérlegének megvonásakor és a tapasztalatoknak a többi polgári válságkezelési missziónál történő felhasználásakor.

A X. fejezetben ismertettem továbbá az UNMIK és az EULEX között lezajlott hatalomátadás technikai lebonyolítását (X.2. pont). A hatalomátadás alapvető jogi eszköze az ún. technikai megállapodás volt, mely arra tekintettel született jogi (pontosabban jogon túli) eszköz volt, hogy sem az EULEX, sem az UNMIK nem rendelkezett jogi személyiséggel. Jogi szempontból erre tekintettel mindenképp **szükséges lenne, ha az EU az adott polgári válságkezelési missziót – akár korlátozott – jogi személyiséggel ruházná fel, mely ezáltal aggálytalanul tudna jogi kötelező erővel bíró megállapodásokat kötni a saját nevében is, tevékenységéhez szükséges mértékben.** Az UNMIK-EULEX hatalomátadás, ill. mandátumátvétel időtartama (nagyságrendileg 4-5 hónap) véleményem szerint elfogadhatónak tekinthető, tekintettel arra, hogy folyamatban lévő nyomozati és bírósági ügyek átvételét is érintette az átadás-átvétel, nem csupán infrastrukturális értelemben vett technikai teendőket.

5.10. Az EU koszovói polgári válságkezelési missziójának jelentőségét azáltal tudtam leginkább szemléltetni, hogy összehasonlítottam a dolgozat készítésekor folyamatban lévő polgári válságkezelési missziókkal. A XI. fejezetben mindenekelőtt elvégeztem az uniós válságkezelési missziók felosztását és **összesen kilenc ismerv alapján találtam ezeket besorolhatónak** (lásd a XI. fejezetet, 147-150.o.):

- a) bevetett válságkezelési eszközök szerint,
-

- b) mandátum lejárta szerint,
- c) válságkezeléssel érintett földrajzi terület szerint,
- d) missziós hatáskörök jellege szerint,
- e) missziós tevékenységi terület szerint,
- f) kronológiai szempont szerint,
- g) a válságkezelési területen tevékenykedő missziók száma szerint,
- h) a missziós jogi aktus elfogadása szerint,
- i) harmadik ország misszióban való részvétele szerint.

A XI. fejezetben tíz polgári válságkezelési missziót mutattam be röviden, az alábbi egységes tartalmi struktúrát követve: (i) mandátum időtartama, (ii) misszió költségvetése, (iii) missziós személyzet létszáma, (iv) misszió besorolása tevékenységi terület és hatáskör jellege alapján, (v) misszió jogi alapja, (vi) missziós cél, (vii) misszió feladatai, (viii) misszióban részt vevő államok és (ix) az adott válságkezelési területen tevékenykedő egyéb esetleges missziók. A dolgozatom XI.3. pontjában tíz olyan ismertetőjegyet ismertettem, mely az EULEX-et megkülönbözteti a többi uniós polgári válságkezelési misszió közül. A XI. fejezet végén nyolc kritérium (misszió kezdete, missziós személyzet száma, misszióban részt vevő tagállamok száma, misszióban részt vevő harmadik államok, missziós hatáskör jellege, kapcsolódó válságkezelési misszió, missziós költség, missziós tevékenységi terület) alapján összehasonlítottam a fejezetben tárgyalt polgári válságkezelési missziókat az EULEX misszióval. **Az összehasonlítás alapján (lásd a dolgozat 160-162. oldalán szereplő táblázatot) megállapítható, hogy az EULEX a missziós létszámot, a magyar részvételt, a missziós költségét, valamint a misszióban résztvevő uniós tagállamok és harmadik államok számát tekintve a legnagyobb misszió valamennyi általam vizsgált polgári válságkezelési misszió közül.**

A XI. fejezetben végül arra a következtetésre jutottam (lásd dolgozatom XI.4. pontját), hogy a megannyi sajátosság mellett **az uniós polgári válságkezelési misszióknak természetesen vannak közös jellemzőik is**, melyek közül véleményem szerint a két legfontosabb a missziós hatáskör jellege és a missziós személyzettel kapcsolatos problémák. A missziós hatáskör jellege természetesen politikai kérdés is, **a polgári válságkezelési misszió későbbi hatékonysága és tekintélye szempontjából azonban a magam részéről mindenképp azt támogatom, hogy az adott polgári válságkezelési misszióra vonatkozó jogi aktus legalább a lehetőséget adja meg – még ha kivételes jelleggel is – végrehajtási jellegű hatáskör gyakorlására a misszió számára.** A missziós személyzet gyors bevetésével, a kellő létszám időben történő bevetésével, továbbá a minőségi munkaerő alkalmazásával az

EU egyelőre nem jutott el a megnyugtató megoldásig, **itt mindenképp szorosabb együttműködésre van szükség a tagállamok között.**

5.11. Dolgozatomban tárgyalnom kellett az EULEX missziót a balkáni uniós válságkezelés viszonylatában is. Ennek célja az volt, hasonlóan a XI. fejezet kapcsán fent elmondottakhoz, hogy a koszovói uniós missziót egy tágabb keretbe helyezve jobban felismerhetőek legyenek annak releváns paraméterei. Kutatásaim során megállapítottam, hogy a Balkánnak az uniós polgári válságkezelés történetében kitüntetett szerepe van (lásd a dolgozatomban XII. fejezetének 3. pontjában összegyűjtött nyolc megállapításomat) és már hosszú időre nyúlik vissza a balkáni uniós válságkezelés története, ha a mostari missziót is ide számítjuk. Nyugodtan leszögezhetjük, hogy **az uniós válságkezelés bölcsője és „első tanítómestere” is a Balkán volt.** A Balkánnak tulajdonított jelentőség nyilvánvalóan összefüggésben áll azzal, hogy az EU a '90-es években több alkalommal végignézte a határainál a háborús bűncselekmények elkövetését és azt, hogy Európában folyamatosan az Egyesült Államok „tegyen rendet”. Ennek az uniós nemtörődömségnek a kétezres évek elejével vége lett, melynek az alábbi okai voltak véleményem szerint: (i) az uniós tagállamok politikai vezetésének lelkiismerete a délszláv és a koszovói vérontás után javítani kívánt a bizonyítványán, (ii) az EU-n belül politikai döntés született, hogy aktívabban megjelenjen a nemzetközi politikai színtéren és nem engedhette meg magának a továbbiakban a szégyent, hogy már a határai közvetlen közelében sem tud rendet tartani, (iii) a Balkán a drog-, szerv- és emberkereskedelemnek olyan kiemelt útvonalává vált, melyet az EU a balkáni országok stabilizálása nélkül nem tud lezárni, (iv) az USA erőforrásait Európán kívülre koncentrált.

A Balkán esetében az uniós integráció és a polgári válságkezelés egyedülálló kapcsolatban áll egymással és e tevékenységek nem választhatóak el egymástól, mely a polgári válságkezelési tevékenység önálló megítélését rendkívül megnehezíti és több hatásköri átfedés, ill. koordinációs probléma okozója. Másrészt, bár az uniós válságkezelés megindulása óta az EU több országban is megjelent már világszerte, **a balkáni országok esetében megmutatózó esetleges válságkezelési kudarcnak a jelentősége jóval meghaladja a többi uniós válságkezelési misszió esetleges sikertelenségét a balkáni országok „uniós” szerepe miatt.**

A dolgozat XII. fejezetében az EULEX elhelyezését a balkáni uniós polgári válságkezelés keretében azáltal helyeztem el, hogy bemutattam a mostari, a boszniai (EUFOR Althea, EUPM) és a macedóniai (EUFOR Concordia, Proxima, EUPAT) uniós polgári válságkezelési missziókat. Ellentétben a dolgozat XI. fejezetében alkalmazott metodikával, a balkáni

missziók közül (egy kivétellel, EUFOR Althea) a már befejezett missziókkal foglalkoztam, nem az egyes ismertetőjegyek kiemelésével, hanem **a missziók általi fejlődési pályát és a missziók hiányosságait bemutatra, a „lessons learned” eredményét próbáltam általuk kiemelni, ami a balkáni EU missziók nagy vívmánya, ill. hatása a teljes uniós válságkezelésre.**

A XII. fejezetben (176-178.o.) végül diagramok által vettem össze az EULEX-et a többi uniós polgári válságkezelési misszióval és arra a megállapításra jutottam, hogy **az EULEX mind a misszió időtartama, mind a missziós költség, mind a missziós személyzet, mind a magyar részvétel tekintetében a legjelentősebb balkáni uniós polgári válságkezelési misszió ez idáig.**

5.12. Központi kérdése a dolgozatnak, hogy hogyan funkcionál az uniós polgári válságkezelés rendszere. A dolgozat XIII. fejezetében ezért azt mutattam be, hogy mely uniós intézmények és egyéb szervek jutnak szerephez a polgári válságkezelés területén, miként zajlik egy-egy döntés elfogadása és melyek a polgári válságkezelés finanszírozásának legfőbb szabályai. Az itt felsorolt részkérdések mindegyike részletes vizsgálatot érdemelne, én a jelen dolgozat keretei között kizárólag arra törekedtem, hogy áttekinthető módon ismertessem ezeket a területeket a kutatási témám vizsgálatához szükséges mértékben.

Az uniós polgári válságkezelés intézményrendszerét vizsgálva a kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy **a polgári válságkezelés intézményrendszerének legfőbb jellemzője a fragmentáltság.** Ennek egyik oka, hogy mind a Tanács, mind a Bizottság releváns szereplő a polgári válságkezelés területén. A másik ok az uniós bürokrácia, mely mindig újabb és újabb tanácsadó és döntés-előkészítő szerveket „termel”. A polgári válságkezelés intézményrendszerét vizsgálva bizonyos ellentmondás is szembetűnő: míg a **szereződéses szinten** az Európai Tanács és a Tanács szerepe tekinthető egyértelműen a legjelentősebbnek a polgári válságkezelés területén, ellentétben a Bizottság szerződésbeli szerepével, a Bizottság **a gyakorlatban** mégis fontos szerepet tölt be ezen a területen a válságkezelés eredményessége szempontjából. Kutatásaim során az uniós polgári válságkezelés területén tizenhét szereplőt találtam, akik kisebb-nagyobb szerepet töltenek be az intézményrendszerben. Az uniós polgári válságkezelés területén kutatásaim szerint az Európai Tanács, a Tanács, a Bizottság, a Főképviselet és a PSC játszik jelenleg főszerepet (XIII. fejezet 1. a), b), d) i) j) pontja). E fejezetben az intézményrendszerben létező viszonyrendszerrel nem foglalkoztam (ezt a dolgozat XIV. fejezete mutatta be), ehelyett az egyes válságkezelési szereplők feladatát mutattam be röviden. **Az intézményrendszerben a**

szereplők nagy része döntés-előkészítő, tanácsadó és képzési funkciót tölt be, a nem kellően pontosan meghatározott hatáskörök pedig hozzájárulnak a hatáskörátfedésekhez. A polgári válságkezelési missziók operatív működtetése két szerv között oszlik csak meg: a Tanács és a PSC. A polgári válságkezelés intézményrendszere a válságkezelési missziók hatékonyságának egyik legjelentősebb eleme, ezért e helyütt a következő megállapításokat, ill. javaslatokat tenném az intézményrendszer fejlesztése érdekében. **A Főképviselet egy politikai intézmény, a polgári válságkezelés operatív működése, ill. működtetése területén semmiképp nem jut szerephez**, de a magam részéről kétségesnek tartom, hogy szakmai képzettség hiányában akár stratégiai szinten elő tudja mozdítani az uniós polgári válságkezelés fejlesztését, ill. eredményességét. A Főképviseletet segítő **Európai Külügyi Szolgálat azonban rendkívül fontos újítása volt a Lisszaboni Szerződésnek a polgári válságkezelés integrált szemléletét illetően**, ezáltal pedig a Tanács és Bizottság közötti hatalmi harc felszámolásával az uniós polgári válságkezelés fragmentált szerkezetét ez a szerv javíthatja ki. A magam részéről a legnagyobb lehetőséget a polgári válságkezelés fejlesztése szempontjából az Európai Külügyi Szolgálatban látom, ehhez viszont az EU-nak is be kell látnia, hogy **ennek a szervnek kell lennie a jövőben a polgári válságkezelés döntés-előkészítésért, tanácsadásért és képzésért felelős központjának. A Tanácson és a Bizottságon belüli párhozamos struktúrákat teljesen fel kell számolni** és a két intézmény számára – legalább a polgári válságkezelés területén – a fenti funkciókat egy szervbe, az Európai Külügyi Szolgálatba kell csatornázni (**intézményi integráció** szükséges). A magam részéről az EUSR intézményének a jelen formájában nem látom értelmét, amennyiben polgári válságkezelési missziót is küld az adott területre az EU. Egyrészt **az EUSR és a misszióvezető** közötti hatáskör-elhatárolás és hierarchia okoz problémákat az EU-n belül, másrészt a helyiek számára nem lesz megszemélyesíthető az EU egy személyben. **A két pozíciót megfontolandó egyesíteni, amennyiben az adott válságkezelési területen a Bizottság és a Tanács is „jelen van”**. Amennyiben ez a munkateher-növekedés miatt a misszió operatív vezetését rendkívül megnehezíti, a misszióvezető állandó helyettesére kell bízni az operatív vezetési feladatot. Végezetül, a polgári válságkezelés fejlesztése, ill. jelentőségének növekedése elképzelhetetlen az EP polgári válságkezelési hatásköreinek bővítése nélkül. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez a hatáskörbővítés nem vezethet ahhoz, hogy a polgári válságkezelés napi működése indokolatlanul lelassuljon. Megfontolásra érdemesnek tartanám a több tíz millió eurós „beruházásnak” számító polgári válságkezelési missziók demokratikus legitimitásának biztosítása érdekében, ha az EP a misszióvezetőket jogosult lenne bizonyos időnként (például évente) nyilvános ülésén meghallgatni, hozzájuk

kérdéseket intézni és az adott misszió tevékenységéről ezen meghallgatás alapján megvitatni. Megfontolásra érdemes lenne továbbá, ha az EP bizonyos esetekben (pl.: uniós büdzből származó pénzeszközök felhasználása, az uniós polgárok biztonságát kiemelten érintő kérdés) jogosult lenne írásbeli beszámoló benyújtásra kötelezni a misszióvezetőt. Az **EP-nek a CFSP területet érintő jogosítványinak bővítése** nélkül véleményem szerint egyrészt a szuperállam-hívőket és a nemzetállami együttműködés pártján állókat nem lehet egy csónakba elhelyezni a polgári válságkezelési képesség további fejlesztése felé vezető úton (sem), másrészt az uniós polgárok támogatását sem lehet majd ehhez megnyerni. Az EU előtt álló egyik legnagyobb kihívás ui. véleményem szerint a szervezet demokratizálása iránti igény megfelelő kezelése, melyet a reprezentatív demokrácia EU-n belüli fóruma, az EP és nem a Bizottság hatásköreinek bővítésével lehet kezelni. A polgári válságkezelési szereplők közötti hierarchiát a dolgozatom XIII.1. pontjában szereplő táblázattal kívántam szemléltetni (190.o.). A dolgozatomban arra a megállapításra jutottam, hogy a polgári válságkezelés terén egyetlen kötelező jogi aktus alkalmazható, a határozat. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a polgári válságkezelés területén egyéb jogforrások ne léteznének. Ide sorolható az általános iránymutatás, az ajánlás, a vélemény és a különböző nemzetközi megállapodások, ill. egyes diplomáciai eszközök.

A polgári válságkezelés döntéshozatali mechanizmusát érintő kutatásaim során – tudatában a Lisszaboni Szerződés újításainak is – azt állapítottam meg, hogy ezen a területen az érdemi döntések tekintetében (pl.: egy polgári válságkezelési misszió megindításához) fő szabály szerint továbbra is egyhangú döntéshozatal szükséges. **A polgári válságkezelés kényes politikai természete miatt nem látok arra esélyt, hogy az Európai Tanács – élve a szerződéses felhatalmazással – a jövőben ettől eltérő döntéshozatali szabályt vezet majd be. Az egyhangú döntéshozatal merev szabályát továbbra is a konstruktív tartózkodás intézménye teheti a gyakorlatban működésképpé, hiszen a tagállam ezen intézmény keretében tudja sok esetben a nemzeti érdekeket az uniós érdekekkel összeegyeztetni. Mivel értelmezésem szerint a megerősített együttműködés intézménye a polgári válságkezelés területén is alkalmazható (dolgozatom 193-194.o.), ezért a jövő egyik nagy kérdése, hogy a polgári válságkezelés területén a megerősített együttműködés intézményének milyen szerep fog jutni és különösképpen, hogy ennek keretében sor kerül-e a jövőben polgári válságkezelési misszió megindítására (többsebességes Európa a polgári válságkezelés területén). Ez ui. végső soron az egyhangú döntéshozatali szabály áttörését is jelentené, tekintettel a megerősített együttműködés létrehozásához szükséges tagállami létszáma.**

A polgári válságkezelés finanszírozási hiányosságainak kezelése továbbra is csupán megfelelő politikai akarat kérdése. Tekintettel arra, hogy a missziós személyzet bérezése tekintetében a Tanács minden alkalommal eltért eddig is a szerződéses főszabálytól – miszerint az adminisztratív és az operatív kiadásokat is az uniós költség viseli –, a polgári válságkezelési missziók működtetése önálló uniós akaratból továbbra sem lehetséges. **A polgári válságkezelési képesség fejlesztése tekintetében mielőbb megoldandó finanszírozási kérdés, hogy az EUSz 41. cikkének (3) bekezdése (gyorsreagáláshoz szükséges finanszírozás biztosítása) szerinti döntés meghozatalára kerüljön sor a Tanács részéről.** Az uniós költségvetési szabályok kutatásaim szerint öt szabályozási szinten (EUMSZ, EP és Tanács rendelete, Bizottság rendelete, EP, Tanács és EP közötti megállapodás, misszió megindításáról rendelkező határozat) jelennek meg, ezek részletes elemzését a dolgozat XIII. fejezetében (196-202.o.) végeztem el. E helyütt csak arra utalnék, hogy **megfontolandó lenne a Bizottság mellett más szervet – véleményem szerint a PSC-t – is felhatalmazni az átcsoportosításra (lásd a dolgozat XIII. fejezetét, 203.o.) a polgári válságkezelés költségvetési fejezetén belül.** A közbeszerzési szabályok és az uniós polgári válságkezelés kapcsolata szempontjából azt kell kiemelni, hogy egyrészt biztosítani kell a szabályozásban, hogy a pályázati rendszer lévén, több ajánlat versenyeztetésével a korrupciót megakadályozza, másrészt fontos, hogy a szabályozás a polgári válságkezelés szükségleteit, ennek következtében annak operatív működését indokolatlanul ne nehezítse, ill. lassítsa. **A kutatásaim során én arra a megállapításra jutottam, hogy a meglévő közbeszerzési szabályok (XIII. fejezet, 199-200.o.) kellően rugalmasak az uniós polgári válságkezelés szempontjából és sürgős esetben nem akadályozzák az infrastrukturális alapok gyors megteremtését.**

A XIII. fejezet végén bemutatott számadatok és diagramok (203.o.) egyértelműen cáfolják azt, hogy az EU egyre több pénzt különítene el a polgári válságkezelés területére, ugyanakkor az is látszik, hogy a CFSP költségvetését a 2010-2017-ös időszakban - 80-90 %-ban a polgári válságkezelés kiadásai tették ki.

5.13. A dolgozat XIV. fejezetében a polgári válságkezelés intézményrendszerét abból a szempontból mutattam be, hogy az egyes szervek a Tanács és a Bizottság irányítása alá tartoznak-e, ill. a polgári válságkezelés integrált működtetéséhez mennyiben járulnak hozzá. A XIV. fejezetben arra a megállapításra jutottam, hogy **a polgári válságkezelés területén a Tanács és a Bizottság közötti viszony (hatalmi harc) hátráltatja a polgári válságkezelés működését és árt a polgári válságkezelés hitelességének belső és külső irányban is (205-**

206.o.). **A polgári válságkezelés integrált működtetésére az EU több alkalommal megkísérelt megoldást találni. Kutatásaim során hét ilyen megoldási kísérletet találtam és mutattam be a XIV. fejezetben (206-212.o.), ezek a következők: (i) a Főképviseelő, (ii) az Európai Külügyi Szolgálat, (iii) az EUSR, (iv) a Tanács és a Bizottság számára előírt együttműködési kötelezettség, (v) az IPA, (vi) a CRT és (vii) a polgári műveleti igazgató intézménye. Kutatásaim során megállapítottam, hogy vannak olyan szereplők is a polgári válságkezelés területén, melyek sem a Bizottság, sem a Tanács intézményéhez nem sorolhatóak egyértelműen (dolgozat XIII.2.3. pont).**

A XIV. fejezetben foglalkoztam részletesen a Bizottságnak a polgári válságkezelés területén, ill. azt érintően betöltött valódi szerepével. **A balkáni országokat érintő polgári válságkezeléshez a Bizottság a SAP által kapcsolódik, mely keretében a Bizottság részt vesz az uniós integráció útjára lépett ország számára a jogállamépítésben is.**

A XIV. fejezetben foglalkoztam részletesen azon képviseleti problémákkal, melyekkel a korábban ismertetett általános problémákon túl az EU Koszovóban szembesül. Ezen képviseleti problémák egyikeként a Koszovóban tevékenykedő nemzetközi szervezetek számát (UNMIK, EBESZ, KFOR, ICR) azonosítottam. Ezek közül az UNMIK és az EBESZ esetében állapítottam meg (214-216.o.), hogy hatásköreik részben egybeesnek az EULEX hatásköreivel. Az uniós képviseleti problémák Koszovóban másrésről onnan származnak, hogy az EU-t is több szereplő jeleníti meg. Ezek a következők: a polgári műveleti igazgató, az EUSR, az EULEX Kosovo misszió vezetője és az EU Office. A dolgozatomban arra a következtetésre jutottam (XIII.4.1. pont), hogy a Tanács koszovói feladatai az EULEX feladataival egyeznek meg, míg a Bizottság feladata a koszovói jogállam felépítése és megerősítése, valamint az ország felkészítése az uniós csatlakozásra (XIII.4.2. pontja). Fontos itt is hangsúlyoznom, hogy 2015. október 27-én az EU Koszovóval megkötötte az SAA-t. A XIII. fejezet következtetéseiben arra jutottam, hogy **a koszovói polgári válságkezelés hatékonyságának a növeléséhez nem további uniós intézmény vagy munkacsoport létrehozására van szükség, hanem a Bizottság (SAP) és az EULEX tevékenységét kell sokkal jobban összehangolni (222.o.).** A XIII. fejezet másik következtetése szerint a Koszovóban tevékenykedő nemzetközi intézményeket az EU irányítása alá kell összevonni és az olyan közös platformokat kell támogatni, melyeken valamennyi nemzetközi intézmény részt vesz (223.o.).

5.14. A dolgozatomban a koncepció részét képezte, hogy egy fejezetben az EULEX gyakorlati működését is be tudjam mutatni. Ennek a célja az volt, hogy közelebb hozzam a

polgári válságkezelés elvont fogalmát és bemutassam annak működését a való életben. A dolgozat XV. fejezetében elsőként a misszió szervezeti felépítésével és irányítási rendszerével foglalkoztam. A misszió irányítási rendszerét ábrával is szemléltettem (228.o.). A XV. fejezetben ismertettem részletesen a misszió személyzeti politikáját is. A kutatásaim során rendelkezésre álló számadatok az EULEX személyzetének tagállami összetétele vonatkozásában az adott misszió túl megállapításokra is engedett következtetni (XIII.4. pont): eszerint Németország, Franciaország és Olaszország a polgári válságkezelés területén is vezető európai hatalmakként reprezentálják magukat, a kelet-európai országok között pedig Lengyelország és Románia jelentős számú jelenléte erősíti azt a feltevést, hogy a térségbeli pozíciójukat ezen országok is komolyan veszik és az uniós polgári válságkezelésben meg kívánják jelenni releváns tényezőként. A skandináv államok hagyományosan jó híre a polgári válságkezelés területén az EULEX személyzeti összetételében is megmutatkozik.

A XV. fejezetben (XV.5. pont) érintettem az EULEX keretében dolgozó bírakkal, ügyészekkel és rendőrökkel kapcsolatos alapvető információkat, munkájukkal azonban részletesen a dolgozat XVI. fejezetében foglalkoztam. A XV. fejezetben tárgyaltam az ún. **programmatic approach** intézményét is, melyet a **misszió eredményessége mérőórájának** nevezek (XV.6. pont). A koszovói jogállam gyengeségeinek felmérése, ezek alapján az ún. MMA-akciók kidolgozása és végrehajtása, majd a végrehajtás eredményeinek kiértékelése, ezáltal végső soron a misszió hatékonyságának kiértékelése az EULEX egyik legfontosabb vívmánya, melyet az EU a korábbi balkáni válságkezelési tapasztalatai alapján vezetett be. A kutatásaim során megállapítottam, hogy az EULEX esetében is a tagállamok viselik a személyzet bérezésének költségeit, nem az EU, azaz a finanszírozási főszabálytól itt is eltért a Tanács (XV.7. pont). A misszió működését hátráltató tényezőket ugyancsak a XV. fejezetben (XV.8. pont) gyűjtöttem össze. Dolgozatomban (XV.9. pont) kiemelésre érdemesnek tartottam bizonyos szervezeti egységeket, melyek az EULEX tevékenységéhez kapcsolódnak. Ezek a következők: (i) Joint Rule of Law Coordination Board, (ii) Human Rights Review Panel, (iii) Special Investigate Task Force/Specialist Prosecutor's Office/Specialist Chambers, (iv) EULEX bírák közgyűlése, (v) Human Rights and Gender Office/Human Rights and Legal Office, (vi) Internal Investigation Unit, ill. fegyelmi és vizsgálati testületek, (vii) EULEX Property Rights Coordinator. Végezetül, a XV. fejezetben arra a megállapításra jutottam (XV.10. pont), hogy az EULEX tevékenysége transzparens, a biztonsági okokból érthetően szenzibilis információk kivételével a missziós tevékenység nyilvánossága mintaszerűnek tekinthető, a misszió honlapja folyamatosan frissül és a misszió munkatársai is megadják készségesen a kért információkat.

5.15. Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy **azon sajátosság, mely az EULEX-et leginkább megkülönbözteti a többi polgári válságkezelési missziótól és melynek kapcsán a legtöbb tapasztalatot gyűjtötte össze egy korábban ismeretlen területen, ezáltal pedig az uniós polgári válságkezelés számára a leginkább maradandót hagyja majd hátra, az EULEX bírák, ügyészek és rendőrök végrehajtási jellegű jogosítványokkal kapcsolatos munkája.**

A nemzetközi bírók és ügyészek tevékenysége Koszovóban a koszovói háborút követően, 2000-ben vette kezdetét, egy olyan társadalomban, ahol az etnikai szembenállás a pártatlan igazságszolgáltatást nem tette lehetővé. A dolgozatban bemutattam azt a folyamatot, melynek során a nemzetközi bírók és ügyészek tevékenysége kialakult és kiterjedt Koszovóban az ENSZ irányítása alatt (dolgozat XVI.2. pontja). Szemben az UNMIK elképzeléseivel, az EULEX már mandátumának átvételétől kezdve számolt a nemzetközi bírók és ügyészek tevékenységének területén ellátandó hatáskörökkel, mivel azon körülmények, melyek ennek létrehozását indukálták a koszovói háborút követően, az UNMIK-EULEX hatalomátadásakor is jelen voltak még a koszovói igazságügyi rendszerben: a háborús bűncselekmények, a szervezett bűnözés, a korrupció, más súlyos bűncselekmények (pl. pénzmosás, hivatalos személy ellen elkövetett emberölés), sőt privatizációs és vagyoni jogviták esetében is szükség volt a pártatlanság biztosítására a nemzetközi közösség által.

A dolgozatban részletesen vizsgáltam az EULEX bírák, ügyészek és rendőrök tevékenységének koszovói jogi környezetét, a 2008. március 13-án elfogadott O/L-053. számú törvényt. **Kutatásaim során megállapítottam, hogy az EULEX bírák és ügyészek tevékenységének három korszaka volt: az első 2008 márciusa és 2015 májusa között, a második 2015 májusától 2016. júniusig, a harmadik pedig 2016. júniustól.**

Az első korszakban az EULEX bírák meghatározott ügyekben (hét ilyen ügycsoportot találtam a vonatkozó törvényben, lásd a dolgozat XVI.5. pontját) döntő szóval bírtak az ítélezés során. A 2015 májusától kezdődő második korszak már a nemzetközi bíráskodás koszovói tevékenységének végét jelenti, az EULEX bírák eljárására már csak az ügyek egy szűk csoportjában kerülhet sor és főszabályként a számbeli fölényük is eltűnt a bírói tanácsokban. A harmadik korszakban pedig 2016. június 15-ét jelölte meg a koszovói jogalkotó az EULEX bírák kijelölésének végső időpontjaként. Az EULEX ügyészek eredetileg négy ügycsoportban járhattak el (XVI.5. pont) és bár 2015 májusától is alapvetően négy ügycsoport esetén kerülhet sor a kijelölésükre, ezek azonban már sokkal kivételesebb

esetköröknek voltak tekinthetőek. 2016. június 15-étől EULEX ügyészek kijelölésére a koszovói igazságszolgáltatásban nem kerülhet már sor.

Mind az EULEX bírák, mind az EULEX ügyészek mandátuma kapcsán arra jutottam, hogy 2015 májusától kezdve rendkívül korlátozottá vált, mely a nemzetközi közösség fokozatos kivonulására, ill. az EULEX-nek a koszovói hatóságok általi kitéssékelésére utal a koszovói igazságszolgáltatásból, 2016. június 15-e pedig már az EULEX mandátumának végét jelzi a koszovói igazságszolgáltatásban. Megjegyezném ugyanakkor, hogy az EULEX rendőrök mandátuma esetében – mely nyolc esetcsoportra terjed ki – nem találtam olyan hatáskörkorlátozást az eredeti mandátumukhoz képest, mint az EULEX bírák és ügyészek esetében.

A dolgozat XVI. fejezetében végezetül fontosnak tartottam kitérni azon **elhatárolási kérdésekre**, melyek esetlegesen zavart okozhatnak a fejezet központi témájaként szolgáló végrehajtási jellegű mandátum meghatározása során. Erre tekintettel öt esetben tartottam szükségesnek különbségtételt tenni (XVI.7. pont): (i) a 2015 májusi, ill. a 2016 júniusi törvénymódosítás előtt, ill. ezt követően dolgozó, végrehajtási jellegű jogosítvánnyal bíró EULEX ügyészek és bírák között, (ii) a végrehajtási jellegű jogosítvánnyal bíró EULEX ügyészek és bírák és az ún. MMA mandátummal bíró EULEX ügyészek és bírák között, (iii) az EULEX ügyészek és bírák, valamint a koszovói bírák és ügyészek között, (iv) a SITF/Specialist Prosecutor's Office/Specialist Chambers keretein belül dolgozó EULEX személyzet és az egyéb végrehajtási jellegű jogosítvánnyal bíró EULEX ügyészek és bírák között, (v) az ICTY bírái és ügyésze és az EULEX végrehajtási jellegű jogosítvánnyal bíró ügyészei és bírái között. A kutatásaim során az EULEX bírákra, ügyészekre és rendőrökre vonatkozó magyar vonatkozó információkat is a XVI. fejezetben ismertettem (XVI.8. pont).

Az EULEX koszovói igazságszolgáltatást érintő munkájának legnagyobb kritikája véleményem szerint a SITF 2011-es és a Specialist Chambers 2015-ös létrehozatala. Ez egyben azt a feltételezést is megerősíti, hogy a koszovói jogállamot nemcsak az ENSZ, hanem az EU is feláldozta Koszovó politikai stabilitása érdekében és a koszovói politikai elit, valamint a koszovói háború idején történt bűnesetek összefüggéseit nem kellően hatékonyan vizsgálta. A XVI. fejezetben arra a megállapításra jutottam (XVI.9. pont), hogy bár az EULEX bírák, ügyészek és rendőrök munkájára – a koszovói jogállam gyengeségeire tekintettel – jelenleg is szükség van, ez azonban minden egyes további nappal aláássa a koszovói jogállami szervekbe vetett bizalmat. Ezért **szükséges lenne a folyamatban lévő**

ügyek lezárása és a Dick Marty féle jelentésben¹² meghatározott bűncselekmények felderítése után az EULEX részéről a koszovói igazságügyi rendszerből – a végrehajtási jellegű mandátuma vonatkozásában legalábbis – „kivonulni”.

5.16. Fontosnak tartottam a dolgozatomban bemutatni, hogy milyen képzési lehetőségek és követelmények léteznek uniós és magyarországi szinten, mielőtt valaki egy polgári válságkezelési misszió „részévé válik”. Tekintettel továbbá a jelen dolgozatban tárgyalt EULEX misszióra, az EULEX misszió képzési lehetőségeire is kitértem a dolgozatom XVII. fejezetében. A polgári válságkezelés területén alkalmazott képzés bemutatását indokolta, hogy azon folyamat szerves részét képezi, melynek során végül az EU az adott válságkezelési területen a missziós személyzetet beveti. Másrészt tagadhatatlan, hogy a polgári válságkezelés zavartalan működését (jelenét) és fejlődését (jövőjét) is meghatározza a személyzet megfelelő képzése. **A képzett missziós személyzet a misszió eredményességének egyik előfeltétele.**

Míg az uniós polgári válságkezelés történetének kezdetén a személyzettel kapcsolatos mennyiségi problémák dominálták az uniós politikai napirendet, azóta a missziós személyzet képzettségével kapcsolatban fogalmazódik meg a fejlődés szükséges iránya.

Kutatásaim alapján azt a következtetés tudom levonni, hogy a polgári válságkezelés területén uniós szinten a sztenderdizált képzési követelmények megteremtése a Bizottság tevékenységéhez tartozik (EC Project, dolgozatom XVII.2. pontja). Az uniós válságkezelés területén a képzés története három korszakra osztható: a sztenderdizált képzés nélküli korszak 2002-ig, ezt követően a sztenderdizálódó képzés korszaka az EC Project keretében 2002-2011 között, majd pedig a sztenderdizált képzés korszaka az ENTRI keretében 2011-től. Alapvető probléma az uniós képzés területén, hogy továbbra sem követelmény egy missziós alkalmazást megelőzően semmilyen képzés elvégzése, a képzésen való részvételt a missziós jelentkezés során nem feltétlen veszik figyelembe és nincsenek megfelelő visszajelzések a képzést követően részt vett személyek missziós alkalmazásáról. Alapvető probléma az is, hogy nem létezik olyan uniós adatbázis (a CRTs kivételével), melyből a missziós személyzetnek legalább a misszió gyors telepítéséhez szükséges része bevethető lenne. A fentiekre tekintettel **feltétlen teendő a jövőre nézve, hogy (i) a misszióba történő jelentkezés során a képzett jelentkezőket preferálják, (ii) mind az általános polgári**

¹² Report. AS/Jur (2010) 46. 12 December 2010. Committee on Legal Affairs and Human Rights. Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo. Draft report. Rapporteur: Mr Dick Marty, Switzerland, Alliance of Liberals and Democrats for Europe.

<http://assembly.coe.int/nw/xml/News/FeaturesManager-View-EN.asp?ID=964> (Utolsó lehívás: 2017.11.17.)

válságkezelési ismeretanyagot, mind a misszióspecifikus ismeretanyagot kötelező legyen megfelelő kurzuson, ill. kurzusokon elsajátítani a missziós alkalmazást megelőzően, ill. legkésőbb a missziós alkalmazás elején, (iii) folyamatosan frissülő adatbázist kell létrehozni uniós szinten a képzett és a polgári válságkezelés területén bevethető szakemberekről, legalább a polgári válságkezelési missziók gyors telepítéséhez szükséges mértékben, (iv) a tagállamoknak legalább részben le kell mondaniuk az EU javára a missziós személyzet kijelölésének a jogáról.

A dolgozatomban XVII. fejezetében (XVII.6. és XVII.7. pont) két intézményt emeltem ki, melyek a sztenderdizált uniós képzés területén kiemelkednek: az ESDC-t és a CEPOLT-t.

A dolgozatomban az EULEX keretein belül nyújtott képzési lehetőségeket is bemutattam röviden (XVII.8. pont) és megállapítottam, hogy a misszió külön képzési egységgel is rendelkezik. Annyiban visszalépést tapasztaltam a missziós képzési lehetőségek kapcsán, hogy a misszió honlapján az önképzés jelenleg már nem lehetséges, a korábban ott rendelkezésre bocsátott információs anyag nem elérhető. Véleményem szerint a korábban alkalmazott koncepció volt a helyes, ezért **a magam részéről szorgalmazom, hogy valamennyi polgári válságkezelési misszió honlapján lehetővé kéne tenni a misszióspecifikus önképzés lehetőségét (a misszió működésének biztonságát nem veszélyeztetve), főleg, amíg a misszióspecifikus képzés elvégzése nem alkalmazási követelmény.**

5.17. Dolgozat befejezése felé haladva egy aktuális helyzetképet kívántam nyújtani, hogy az EULEX eredményei legalább részben megítélhetőek legyenek; egyben a misszió tevékenységét érintő kritikára is kitértem. A magam részéről azon az állásponton vagyok, hogy **a misszió valódi és hosszú távú eredményei a misszió mandátumának végétől számított nagyjából 20 éves időszakot követően lesznek megítélhetőek (hiszen végső soron egy működőképes koszovói jogállam felépítése a cél), a missziós tevékenység hibái viszont már most megítélhetőek és javítandóak is. A politikai értelemben vett feszültséget az eredmények és kudarcok közötti, szükségszerű időbeli eltérés elkerülhetetlenné teszi az EULEX KOSOVO esetében, a misszió mandátumára tekintettel.**

Az aktuális helyzetkép és a missziós tevékenység kritikája bemutatásának eszközéül hat jelentés részletes elemzését választottam: a 2015. és 2016. évi Compact Progress Reportot, a 2016 februári és 2017. májusi ENSZ-jelentést, a Dick Marty reportot és az Európai Számvevőszék 2012-es koszovói jelentését. A dolgozatomban zárásakor elérhető legfrissebb

helyzetképre is utaltam a 2016-os Compact Progress Report és a 2017. júliusi ENSZ-jelentés feldolgozása után. Ezen jelentések és az EULEX misszió megindításáról rendelkező közös akcióban lefektetett célok vizsgálata után arra jutottam, hogy **a koszovói jogállam továbbra sem tény, hanem program, az EULEX a missziós célokat 2017-ig nem érte el, a nemzetközi közösség segítségére továbbra is szükség van Koszovóban** (302.o.). Itt kell arra is felhívnom a figyelmet, hogy SITF/SPO keretében folyó munka még mindig csak nyomozati szinten van, ami az EULEX mandátumának befejezését érinti, hiszen a kinevezési jog az EULEX vezetőjét illeti meg, de ami még fontosabb, a SITF/SPO által folytatott nyomozások lezárását és a bűnelkövetők elítélését megelőzően a koszovói társadalmat biztosan nem lehet „magára hagyni”.

Rendkívül jelentős fejlemény a közelmúltból az SAA megkötése Koszovó és az EU között, valamint az egyezmény hatálybalépése, ezáltal ui. véleményem szerint írásos megerősítést nyert az EU részéről, hogy a Tanács által végzett, szűkebb értelemben vett uniós polgári válságkezelést a Bizottság által vezetett jogállamépítés fogja átvenni fokozatosan Koszovóban. **A SAA aláírása tehát egyben az EULEX exit stratégiájának részét is képezi.** Az általam elemzett jelentések alapján az is kiemelendő, hogy az észak-koszovói helyzet folyamatosan konszolidálódik, amire természetesen a Belgrád-Pristina párbeszéd pozitív hatással bír.

A Dick Marty jelentés (dolgozatom XVIII.3. pontja) – mely a koszovói uniós tevékenység kritikájának is tekinthető – ráirányította a figyelmet a koszovói politikai elit és a szervezett bűnözés kapcsolatára; e jelentés legfontosabb következménye a SITF létrejötte. Remélhetőleg idejében érkezett kritikának fog minősülni az Európai Számvevőszék jelentésének legfontosabb megállapítása, miszerint az eddigi EU segítség a koszovói jogállam területén nem bizonyult hatékonynak (dolgozatom XVIII.4. pontja). Különösen lesújtó a számvevőszék azon megállapítása, hogy még azon területeken is, ahol az EU eredményeket ért el Koszovóban, késedelmesen és kérdéses tartóssággal tette meg. Jelentősnek tekinthetők az Európai Számvevőszék javaslatai is ezen dokumentumban, melyek a polgári válságkezelés lehetséges fejlődési irányait jelölik ki (296.o.).

A XVIII. fejezetben bemutatott jelentések alapján szembetűnő, hogy mennyire eltérően értékelik a koszovói valóságot. Erre az sem lehet magyarázat, hogy a jelentések tárgya részben eltérő, a fő probléma ui. az, hogy **az EULEX programme reportok, a compact progress reportok és az ENSZ főtitkár jelentései az EULEX munkájának hiányosságaival kapcsolatban sok esetben félrevezetőek, mivel nem tartalmazznak erre vonatkozóan egyáltalán információt, vagy csupán rendkívül korlátozott mértékben.**

Ebből következően önmagában egy-egy jelentés az EULEX munkájának megítélésére véleményem szerint alkalmatlan.

5.18. A dolgozatom végén összegyűjtöttem az EULEX misszió jelenleg értékelhető és érezhető eredményeit és a misszió, ill. az uniós polgári válságkezelés problémáit. Ezeket e helyütt nem ismételném meg, csupán a következőkre utalnék. A dolgozatom ezen részében összesen 12 eredményt és 12 problémát sikerült azonosítanom (303-309.o.).

Hálátlan sors jut az EULEX számára osztályrészül, mert munkájának eredményeit – ahogy arra fent már utaltam, lásd a fenti 5.17. pontot – csak évtizedek múlva lehet megítélni és észlelni, míg a munka hiányosságait, a kritikát már most fel lehet róni a missziónak. **Az EULEX munkájának eredményességét végső soron az fogja biztosítani, ha Koszovó az EU tagjává válik, ha ez belátható időn (nagyágrendileg 15-20 év) belül nem történik meg, abban az esetben még az EULEX esetleges eredményeit is le fogja rombolni az integráció sikertelenségének élménye.**

Az EULEX tevékenységének problémáit a dolgozatom korábbi részeiben, ill. jelen fejezetben fentebb már bemutattam. Itt csak arra utalnék, hogy **a missziós munka legnagyobb problémája egyre inkább maga a misszió működésének fenntartása lesz**, mivel az önálló Koszovó a nemzetközi gyámkodást egyre kevésbé tudja majd „elviselni”, azaz politikailag ez a koszovói közvéleménnyel szemben egyre kevésbé lesz képviselhető. A misszió ezért az idő előrehaladtával ugyanarra a sorsra juthat, mint az UNMIK és a koszovói döntéshozók a gyakorlatban lehetetlenné tehetik, hogy az EULEX a feladatait ellássa. Az már más kérdés, hogy erre az uniós integrációt elérni igyekvő Koszovóban milyen politikai erő lenne hajlandó. Ahogy azonban fent utaltam rá, uniós integráció hiányában, **egy újabb és az EU tagállamok egységes álláspontjának hiányára tekintettel állandósított standards before status, ill. egy standards before EU accession politikával az EU az ENSZ-hez hasonlóan egyoldalú lépésre kényszerítheti Koszovót. Egy ilyen egyoldalú lépés vagy különutas politika szinte biztosan destabilizálni fogja az egész térséget, ideértve elsősorban Szerbiát, Albániát, Bosznia-Hercegovinát és Macedóniát.** Ez a balkáni országokat legrosszabb esetben visszaküldheti a '90-es évek háborús időszakába és a drog-, fegyver- és szervkereskedelmet, valamint az embercsempészetet felvirágoztathatja; ami egyúttal az EU belső és külső biztonságára is hatalmas fenyegetést jelentene. Erre tekintettel **az egyetlen megoldás Koszovó mielőbbi uniós integrációja kell, hogy legyen, ezt megelőzően viszont az EU nem fogja tudni megkerülni a kérdést, hogy Koszovó államisága tekintetében közös nevezőre jusson.** Ez viszont, a jelenlegi szerb álláspontot feltételezve nem lesz elképzelhető,

ha addigra Szerbia is az EU tagja lesz. Ezért **a szerb és koszovói uniós integrációt diplomáciai szempontokra is tekintettel szerencsésebb lenne véleményem szerint közösen kezelni**, ezzel engedményt téve a koszovói függetlenséget jelenleg el nem ismerő EU tagállamoknak is.

6. Publikációk *(dőlt betűvel a doktori dolgozat témakörén kívül eső publikációk)*

1. Az Európai Unió Koszovóban. Glossa Iuridica. <http://www.glossaiuridica.hu/archiv.htm>
2. Az Európai Unió szerepvállalása Koszovóban. PHD Tanulmányok 8. Pécs, 2009. 411-438.o. <http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac/CorvinaWeb?action=onelong&showtype=longlong&showmenu=yes&recnum=186892>
3. Volt egyszer egy Ahtisaari terv. A nemzetközi közösség változó álláspontja a koszovói függetlenség kérdésében. PHD Tanulmányok 9. Pécs, 2010. 525-552.o. <http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac/CorvinaWeb?action=onelong&showtype=longlong&showmenu=yes&recnum=186892>
4. The international presence on Kosovo's Judicial System. Spring Wind 2010. Konferenciakötet. Pécs, 2010. 420-426.o. <https://www.antikvarium.hu/konyv/aranyossy-marta-csanyi-csaba-spring-wind-2010-556717>
5. Az Európai Unió jelenléte a koszovói igazságszolgáltatásban és rendőrségben (szerzőtárs: Böröcz Miklós). Közjogi Szemle. Harmadik évfolyam. 2010. december. 42-49.o. <http://kozjogiszemle.hu/korabbiszamok/category/14-2010.-v-iv.-szm.html>
6. A Nemzetközi Bíróság koszovói függetlenségi nyilatkozatra vonatkozó tanácsadó véleményéről. Külügyi Szemle. 2010/4. 63-77.o. http://kki.gov.hu/download/7/1b/b0000/Kulugyi_Szemle_2010_04_A_Nemzetk%C3%B6zi_B%C3%ADr%C3%A9s%C3%B3s%C3%A1g_kosz_.pdf
7. The institutional system of positive discrimination and the prohibition of discrimination in Kosovo. The role of the EU concerning equality before the law in Kosovo. Studia Iuridica. Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2011. 177-196.o.
8. Civil crisis management on the Balkan, especially in Kosovo. Studia Iuridica. Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2012. 219-237.o.
9. Internationalization of democratic values and civil crisis management missions of the EU. wplyw standardów. miedzynarodowych na rozwój demokracji I ochronie praw czlowieka. tom 2. Redakcja naukowa: Jerzy Jaskiermia. Warszawa 2013. 342-360.o. <http://ekonomiczna24.osdw.pl/ksiazka/red-nauk-JERZY-JASKIERNIA/WPLYW-STANDARDOW-MIEDZYNARODOWYCH-NA-ROZWOJ-DEMOKRACJI-I>

[OCHRONE-PRAW-CZLOWIEKA-TOM-1-ss-709-TOM-2-ss-650-TOM-3-ss-594,ekonoI080JCXE](#)

10. Jelképpé vált konfliktusok történelmi gyökerekkel. Magyar Nemzet, 2012.09.04. 6.o.
11. European Union, why should I trust you? Representation problems of the EU in its external actions, especially in Kosovo. European Union and Legal Reform 2012. Edited by Marko Milenkovic. Igalo Series. Bologna 2013. 27-49.o.
12. A missziós személyzet képzése az EU polgári válságkezelési területén, kitekintéssel az EULEX Koszovó misszióra. JURA. Pécs. 2014/1. 241-249.o.
http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2014_1.pdf
13. A summary about the current status of the EULEX Kosovo mission. The Balkans Dialogue. Conflict Resolution and EU Accession Politics in the Balkans and Turkey. Budapest, 8-9 February 2013. Conference proceedings. 210-223.o.
http://culturalrelations.org/Files/Conferences/TheBalkansDialogue/ICRP-The_Balkans_Dialogue-Conference_Proceedings.pdf
14. Egyes balkáni országok összehasonlítása. Milyen mértékben „nemzetköziesednek” ezek az alkotmányok? Jog és Állam. 18. szám. 2013. 259-267.o.
15. Die Rolle der EULEX Kosovo auf dem Gebiet des zivilen Krisenmanagements. EUROPEAN LEGAL STUDIES AND RESEARCH. INTERNATIONAL CONFERENCE OF PHD STUDENTS IN LAW. Temesvár, 2013. 541-550.o.
16. Az EULEX Kosovo misszió működése a gyakorlatban. Közjogi Szemle. 2014. 54-63.o.
17. The Europe Idea and the European Civilian Crisis Management: The Evolution and Development of the Civilian Crisis Management in the EU. ACTA UNIVERSITATIS SAPIENTIAE EUROPEAN AND REGIONAL STUDIES. Vol. 6, 2014. Kolozsvár. 23-41.o. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-euro/euro-main.htm>
18. *Realitás vagy ábránd: a székely autonómia-törekvésekről. Miskolci Jogi Szemle. IV. évfolyam. 2009. 2. szám. 166-185.o.* http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200902/11_nemethcsaba.pdf
19. *Az Európai Bíróság döntött a Sólyom-ügyben. Külügyi Szemle, 2012/4. 205-224.o.* http://kki.gov.hu/download/4/ba/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_04_Az_Eur%C3%B3pai_B%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1g_d%C3%B6nt%C3%B6t.pdf
20. *The Decision of the European Court of Justice in the Sólyom Case, Foreign Policy Review. Volume 9 (2013). 107-126.o.* http://kki.gov.hu/download/a/3a/c0000/FPR_Beliv_107.pdf
21. *Akiért a harang szólhatna. Magyar Nemzet, 2012. december 12. 6.o.*
22. *A banki igényérvényesítés útvesztői. Doktoranduszok I. Pécsi Találkozója. Konferenciakötet. 2011. 435-444.o.*

http://old.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/karikiadvanyok/Jogasz%20Doktoranduszok%20I.%20Pécsi%20Találkozója%20-%20tanulmánykötet.pdf

23. *A fiduciárius biztosítékok engedélyezhetőségéről. Jura. 2012.1. szám. 187-197.o.*
http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2012_1.pdf
24. *A végrehajtási költségeken belüli sorrendiségről. Gazdaság és jog. 2012/9. szám. 19-25.o.*
25. *Szabad-e (szobrot, festékekkel) locsolni? Magyar Nemzet, 2012. október 9. 6.o.*
26. *A fedezetelvonó szerződések elleni hitelezői fellépés akadályai a polgári perben. Gazdaság és Jog, 2013/6. 20-26.o.*
27. *Az önálló bírósági végrehajtók elleni fegyelmi eljárások tanulságai. Gazdaság és Jog 2013/2. 16-21.o.*
28. *Az ún. devizahiteles perek joggyakorlati tapasztalatairól Gazdaság és Jog 2014/2. 3-9.o.*
29. *Evaluation of the amendments in the legal system of Hungary between 2010-2014 with regard to the constitutional and labour law. Country report for ELDH, European Association of Lawyers for Democracy & World Human Rights.*
30. *A pénzügyi fogyasztóvédelmi jog fejlődése (kialakulása) Magyarországon 2008-2013 között. Gazdaság és Jog 2015. január-február. 3-11.o.*
31. *Antiszemitizmus és Izrael kritika. Valóság. 2016. november. 94-98.o.*
http://epa.oszk.hu/02900/02924/00047/pdf/EPA02924_valosag_2016_11_094-098.pdf
32. *A felszámolási kifogásról. Gazdaság és Jog. 2016/1. 14-20.o.*
33. *Az általános szerződési feltételek tisztességtelenségének aktuális kérdéseiről a bankjog területén. Gazdaság és Jog. 2016 november-december. 28-35.o.*
34. *Az alapítványokról mint vagyongazdálkodó szervezetekről az osztrák, a svájci és a liechtensteini jogban. In: A versenyképesség jogi kérdései 2017-ben. Tanulmányok a gazdasági jog köréből. Szerkesztette: Bodzási Balázs. Budapest 2017. 2012-246. o.*
35. *Welchen Weg sollte Europa in den kommenden Jahren einschlagen? Junges Deutsch-Ungarisches Forum. Berlin 2017.*